

Jubileum előtt – jubileum után: „van okunk az optimizmusra” ■ „Megváltozott az oroszul beszélők imidzse”: Vlagyimir Kocsin a „Russzkij Mir” Alapítványról – F fiatal ruszisták I. konferenciája: „itt a jövő nagy generációja” – Asszír lovasok, bölcsészkar csaták: dékánportrék ■ „Hangja, akár a jó magyar bor”: Nyesztyerenko Szent-Györgyi-érme ■ Klió válaszáuton ■ Lermontov a Fortocskában ■ Irbit gyémánt félkrajcárja

OROSZ NEGYED

Пред юбилеем – после юбилея: «у нас есть повод для оптимизма» ■ «Облик говорящего по-русски существенно изменился»: В.В. Кочин о Фонде «Русский мир» ■ Первая конференция молодых русистов: «вот – великое поколение будущего» ■ Ассирийские всадники, битвы на филфаке: портреты деканов будапештского и московского университетов ■ «Голос у него – как древнее венгерское вино»: почётная награда Евгению Нестеренко ■ Клио на распутье ■ Лермонтов в «Форточке» ■ Алмазный полтинник Ирбита

Az első szó jogán... / «По праву первого слова»		«Клио на распутье»: о книге Дюлы Свака	26
Szvák Gyula: Jubileum előtt – jubileum után	1	„Klió válaszüton”: Svák Gyula tanulmánykötetéről	
Дюла Свак: Перед юбилеем – после юбилея	2	Párhuzamos arcképek / Параллельные портреты	
Владимир Кочин: «Облик говорящего по-русски существенно изменился»	3	Dezső Tamás, az ELTE BTK dékánja	28
„Az oroszul beszélők imidzse nagyon megváltozott”:		Тамаш Деже, декан университета им. Лоранда Этвеша	
Interjú Vlagyimir Kocsinnal		Natalja Kotovcsihina, a moszkvai Solohov Egyetem dékánja	29
		Наталья Котовчихина, декан университета им. Шолохова	
Visszaszámláló / Обратный отсчет		Kitekintő / Окно в русский мир	
Egész évben születésnap: Ötéves a Ruszisztikai Kabinet	5	Kecskeméti Gábor: Két Kreml között.	
Праздник без перерыва: Кабинету русистики 5 лет		Ifjúsági delegáció Oroszországban	30
A 2014. évi ruszisztikai díjak	8	Габор Кечкемети: Между двумя Кремлями.	
Награды русистам в 2014 году		Молодёжная делегация в России	
Jevgenyij Nyesztyerenko Szent-Györgyi Albert Emlékérme	8	Gyimesi Zsuzsanna: Irbit gyémánt félkrajcárja	31
Почётная награда Евгения Нестеренко		Жужанна Димеши: Алмазный полтинник Ирбита	
Ruszista élet – februártól novemberig	10		
Жизнь русистов – с февраля до ноября		Kul-túra / Культпоход	
		A világ legnagyobb fémikongyűjteménye	34
Oroszágtudomány / Россиеведение		Крупнейшая в мире коллекция металлических икон в Будапеште	
Budapesti ruszisztikai iskola: három kötet – a kettős jubileum jegyében	16	Hagiográfia, nyírfakérgen. Tóth Viktor kiállítás Moszkvában	35
Школа будапештской русистики: три научных сборника – под знаком двойного юбилея		Агиография на бересте: Выставка Виктора Тоота в Москве	
Сергей Соколов: Наилучшая форма правления для России	18	Moszkva tér / Площадь Москвы	
Szergej Szokolov: A legjobb kormányzati forma Oroszországban		Evgenyij Kopoty: «подлинный университетский дух»	37
		Евгений Копоты: „igazi egyetemi szellem”	
Mítoszok és trendek / Мифы и тренды		Szozsin Rudolf: „iránytű nélkül, csillagok alapján”	38
Krausz Tamás: A szovjet antiszemitizmus történelmi formái	21	Рудольф Сосин: «без компаса, следуя по звёздам»	
Тамаш Краус: Исторические формы советского антисемитизма		Újnyelv-lecke / Новояз	
Könyvajelő / Книжная закладка		25 Katarina Hrčková: Szovjetizmusok a mai sajtónyelvben	39
Czene Gábor: A magyar megszálló csapatok. Vita a vitakötetről		Катарина Грчкова: Советизмы в современных газетах	
Габор Цене: «Венгерские оккупационные войска».			
Дебаты о сборнике дискуссионных статей			

*A címlapon: Ötéves a Ruszisztikai kabinet: torta a születésnapra. Fotó: Gyimesi Zsuzsanna
На обложке: Кабинету русистики 5 лет: юбилейный торт. Фото: Жужанна Димеши*

*Az Orosz Negyed jelen száma a „Russzkij Mir” Alapítvány támogatásával jelenik meg.
Настоящий номер журнала «Русский квартал» выходит при поддержке Фонда «Русский мир».*

OROSZ NEGYED / РУССКИЙ КВАРТАЛ / 2014. 1–4. SZÁM

OROSZ NEGYED – AZ ELTE RUSZISZTIKAI KUTATÁSI ÉS MÓDSZERTANI KÖZPONTJA ÉS AZ ALAPÍTVÁNY AZ OROSZ NYELVÉRT ÉS KULTÚRÁÉRT IDŐSZAKOS TÁJÉKOZTATÓ KIADVÁNYA / «РУССКИЙ КВАРТАЛ» – ИНФОРМАЦИОННЫЙ ЖУРНАЛ ИССЛЕДОВАТЕЛЬСКОГО И МЕТОДИЧЕСКОГО ЦЕНТРА РУСИСТИКИ ЭЛТЕ, И ФОНДА В ПОДДЕРЖКУ РУССКОГО ЯЗЫКА И КУЛЬТУРЫ. – FŐSZERKESZTŐ: KISS ILONA / ГЛАВНЫЙ РЕДАКТОР: ИЛОНА КИШ – BORÍTÓ- ÉS LAPTERV, TÖRDELÉS: PINTÉR JÓZSEF / ОФОРМЛЕНИЕ И ВЕРСТКА: ЙОЖЕФ ПИНТЕР – KÉPSZERKESZTŐ: GYIMESI ZSUZSANNA / ПОДБОРКА ФОТОМАТЕРИАЛОВ: ЖУЖАННА ДИМЕШИ – FELELŐS KIADÓ: SZVÁK GYULA / ОТВЕТСТВЕННЫЙ ИЗДАТЕЛЬ: ДЮЛА СВАК – А КИADÓ CÍME: ELTE BTK RUSZISZTIKAI KÖZPONT 1088 BUDAPEST, MŰZEUM KRT. 6–8. АДРЕС ИЗДАТЕЛЬСТВА: ЦЕНТР РУСИСТИКИ, ЭЛТЭ, ФИЛОЛОГИЧЕСКИЙ ФАКУЛЬТЕТ, 1088 МУЗЕУМ КРТ. 6–8. / TEL.-FAX / ТЕЛ.-ФАКС: 36-1-485-5207 – E-MAIL: RUSSISTICS@LUDENS.ELTE.HU / HTTP://WWW.RUSSTUDIES.HU / NYOMDAI KIVITELEZÉS / ТИПОГРАФИЯ: DEMAX MŰVEK NYOMDAIPARI KFT. – FELELŐS VEZETŐ: TÁBORI SZABOLCS ÜGYVEZETŐ / РУКОВОДИТЕЛЬ: САБОЛЧ ТАБОРИ, ИСПОЛНИТЕЛЬНЫЙ ДИРЕКТОР – HU ISSN 2060-6516

Jubileum előtt – jubileum után

Jubileum jegyében indult a mögöttünk hagyott év – kettős jubileum jegyében kezdődik a következő: 2014-ben ünnepeltük a Ruszisztikai Kabinet megnyitásának 5. évfordulóját, 2015-ben pedig az ELTE Ruszisztikai Központ fennállásának 20., szellemi elődje, a Magyar Ruszisztikai Intézet 25. évfordulójához érkezünk. Persze, mint mindig, az évfordulós események mellett is nagy dolgok történtek és történnek házunk táján. Közülük is elsőként a Fital Ruszisták I. Nemzetközi Konferenciáját emelném ki, amely valóban első volt, és nemcsak hazánkban, de nemzetközi méretekben is. 10 ország 63 fiatal ruszistája tisztelt meg bennünket, és indított el – reményeink szerint – egy hosszan tartó folyamatot. Egyetemünk és karunk vezetése azonnal megértette a kezdeményezés jelentőségét, mellénk állt, és anyagilag is támogatta kezdeményezésünket, miként a budapesti Orosz Kulturális Központ és a Russzkij Mir Alapítvány is. „Felnőtt” kapcsolatainkat szintén tovább szőttük: a Jekatyerinburgi Egyetemmel és a moszkvai Solohov Egyetemmel elindítottuk cserediákprogramunkat, ott volt egy munkatársunk és egy doktoranduszunk a Rosszotrudnyicsesztvónak köszönhetően sok év után először Oroszországba látogató ifjúsági delegációban.

Akadémiai típusú kapcsolatrendszerünket erősítette, hogy vendégül láthattuk Valerie Kivelsont, a mai amerikai ruszisztika egyik vezető alakját, a nemzetközi ruszisztika két kiemelkedő, nyugdíjba vonult professzora, Alfred Rieber és Peter Pastor pedig rendkívül értékes angolszász ruszisztikai művek százaival gazdagította könyvtárunkat. Heves viták uralták szakmai rendezvényeinket, főként az ukrainai helyzetnek szentelt kerekasztalainkat és a magyar megszálló csapatok szovjetunióbeli tetteiről szóló könyvbemutatót. Volt persze emellett móka, kacagás

is, hiszen az idei Kutatók Éjszakáját a „nevetés” témájának szenteltük. Mindezt még tetézte az az örömünk, hogy idén kivételesen motivált ruszisztika szakos hallgatói évfolyam kezdte el nálunk tanulmányait. Az elmúlt időszak legnagyobb, mondhatni áttörést jelentő sikere, hogy 2010-ben beindult a ruszisztikai mester szak, 2012-ben végzett első évfolyamunk, és párhuzamosan létrehoztuk az oktatási piramis csúcsát, az önálló Ruszisztikai Doktori Programot. Van okunk hát az optimizmusra.

Hogyan képzelem el a Ruszisztikai Központot, mondjuk, öt év múlva? Akkor már nem én leszek a vezetője, s többen nyugdíjba mennek addigra. Tehát az ELTE-nek egy fiatal központja lesz, ahol volt tanítványaink, egy új ruszista generáció tanítja az új ruszisztika szakos hallgatókat: még vidámabb, még invenciózusabb, még motiváltabb lesz itt az élet. A mi felelőségünk, hogy ez alatt az öt év alatt kineveljük, felkészítsük utódainkat, az egyetem vezetéséé pedig az, hogy a fiatal kollégák valóban a helyünkbe léphessenek. Ha ez a feltétel megvalósul, már elégedett leszek. Persze, ambíció lenne még több is. Én például mindig mániákusan hittem abban, hogy nekünk (Magyarországnak, az ELTE-nek) történelmi determinációink, tudományos és kulturális potenciálunk okán az a missziónk, hogy hidat képezzünk az orosz nyelvű és a nem orosz nyelvű oroszásgtudomány művelői-oktatói között. Regionális jelentőségünk ezért vitathatatlan, így hát minden ar-

ra predestinálja a Ruszisztikai Központot, hogy ne csak kronológiailag, de valószínűleg is Közép-Kelet-Európa első ruszisztikai műhelye legyen. Munkánk azonban csak akkor lehet eredményes, ha nem elszigetelten, hanem az egész magyarországi ruszisztikába ágyazottan végezzük. Az *Orosz Negyed* hasábjairól is megköszönöm szakmánk kiváló képviselőinek, hogy támogatják törekvéseinket.

Szvák Gyula

Перед юбилеем – после юбилея

Оставший позади год начался под знаком юбилея, под знаком двойного юбилея начинается и новый год. В 2014 г. мы праздновали пятую годовщину со дня открытия Кабинета русистики, а в 2015 г. исполнится 20 лет Центру русистики Будапештского университета им. Лоранда Этвеша, а его предшественник, Венгерский институт русистики, отпразднует свой 25-летний юбилей. Конечно, наряду с юбилейными событиями, у нас, как всегда, проводилось и проводится и много других важных мероприятий. Среди них в первую очередь нужно выделить I Международную конференцию молодых русистов, которая действительно стала первой, причем не только в нашей стране, но и в международных масштабах. В ней приняли участие 63 молодых русиста из десяти стран, которые, как мы надеемся, положили начало продолжительному процессу. Руководство нашего университета и факультета немедленно осознало значение нашей инициативы, поддержало нас и вместе с Российским центром науки и культуры в Будапеште и фондом «Русский мир» оказало нам материальную поддержку. Мы продолжаем расширять и свои связи со «взрослыми» партнерами: началась реализация программ по обмену студентами с Екатеринбургским университетом и московским Университетом им. М. А. Шолохова, благодаря содействию «Россотрудничества» наши студенты впервые за долгие годы были членами молодежной делегации, посетившей Россию. Укреплению наших академических контактов способствовал приезд к нам одной из ведущих представительниц современной американской русистики, Валери Кивелсон, а два ушедших на покой видных профессора-русиста, Альфред Риббер и Петер Пастор, обогатили нашу библиотеку, передав ей сотни очень ценных книг, написанных англосаксонскими русистами. Острые дискуссии проходили на наших профессиональных мероприятиях, особенно на круглых столах, посвященных положению на Украине, и презентации книги о деятельности венгерских оккупационных войск на территории СССР. Конечно, не обошлось и без шуток и веселья, ведь в этом году

темой наших выступлений во время «Ночи ученых» стал юмор в российской истории. Ко всему этому надо добавить и нашу радость в связи с тем, что в этом году в нашей магистратуре начала обучение особенно сильно мотивированная группа студентов-русистов. Крупнейшим, можно сказать, переломным успехом, достигнутым нами за последние пять лет, стало открытие в 2010 г. магистратуры по русистике. В 2012 г. закончили обучение студенты первого набора и параллельно с этим мы создали пик образовательной пирамиды, самостоятельную докторантуру по русистике. Так что у нас есть повод для оптимизма.

Каким я представляю себе Центр русистики, скажем, пять лет спустя? Тогда его руководителем буду уже не я, и многие из моих коллег к тому времени уже выйдут на пенсию. Следовательно, в нашем университете будет молодой Центр, где новое поколение русистов, наши бывшие студенты, будут обучать новых студентов-русистов. Деятельность Центра станет еще более веселой, разнообразной и мотивированной. На нас лежит ответственность, обязывающая нас воспитать и подготовить за эти пять лет наших преемников, а на руководстве университета – ответственность за то, чтобы молодые коллеги действительно смогли занять наше место. Если это осуществится, я буду уже доволен. Конечно, у нас есть и более широкие амбиции. Я, например, всегда маниакально верил в то, что вследствие наших исторических условий, исходя из нашего научного и культурного потенциала, мы (Венгрия, Будапештский университет) должны выполнять миссию, состоящую в наведении моста, связывающего русскоязычных и нерусскоязычных ученых и преподавателей-россиеведов. Таким

образом, наше региональное значение бесспорно, поэтому Центр русистики имеет все основания для того, чтобы не только хронологически, но и в действительности быть первой в Центральной восточной Европе научной лабораторией русистов. Однако наша деятельность станет результативной лишь в том случае, если мы будем вести ее не изолированно, а опираясь на прочную основу всей венгерской русистики. Хочу воспользоваться случаем и поблагодарить на страницах *Русского квартала* видных представителей нашей профессии, поддерживающих наши устремления.

Дюла Свак

Владимир Кочин: «Облик говорящего по-русски существенно изменился»

Фонд «Русский мир» отмечает уже седьмой год своего существования. *«А семь лет — это уже, как и в браке, стабильные отношения»*, — предварил разговор с корреспондентом журнала «Русский квартал» В. В. Кочин, который был назначен исполнительным директором фонда в марте 2014 года. Беседа состоялась в московской штаб-квартире «Русского мира» после юбилейных мероприятий в честь пятилетия создания открытого при поддержке фонда Русского центра в Центре русистики при Университете ЭЛТЭ. Итак, семь лет — семь вопросов...

Владимир Вячеславович, Вы стояли у истоков фонда «Русский мир». Менялись ли цели и акценты работы за эти семь лет?

— У истоков стояли авторы идей фонда «Русский мир» — Людмила Вербицкая и Вячеслав Никонов, я присоединился к уже созданной организации. Цели те же самые, что были поставлены указом Президента РФ: поддержка и популяризация русского языка и русской культуры, ведь культура без языка не может существовать. А что касается акцентов, они, конечно, менялись: мы ведь некоммерческая и негосударственная организация, у нас нет подведомственных структур, а только партнёры. А партнёрских организаций сейчас у нас уже более четырёх тысяч, среди них — Будапештский университет, и мы вместе с ними по их инициативе разрабатываем направления деятельности.

— Кого больше среди партнёров: русскоязычных соотечественников за рубежом или же нас, «пользователей» русским языком как иностранным?

— Мы не делим партнёров с этой точки зрения. Мы сотрудничаем с организациями, поддерживая проекты, и их иници-

аторов невозможно разделить на соотечественников и зарубежных друзей русской культуры. В то же время русские — это самый разделённый народ в мире. Несколько волн эмиграции расселили его представителей по всему миру.

В основном мы работаем с университетами, органами местного самоуправления, и наша основная целевая аудитория — это университетские сообщества. Они привлекают и абитуриентов средних школ, и преподавателей русского языка разных уровней, и исследователей русской культуры. В мире сейчас почти триста миллионов человек считают русский язык родным или изучают его как иностранный. Но состав Русского мира постоянно меняется, исторические реалии последнего столетия и миграционные процессы последних десятилетий существенно изменили лицо говорящего по-русски.

— Насколько повлияла турбулентная политическая ситуация на работу фонда «Русский мир»?

— Наша цель вне политики. Но, популяризируя русский язык, мы работаем не изолированно от современного контекста, и он, конечно, влияет на нашу работу. Мы добиваемся того, чтобы граждане в разных странах имели доступ к информации, и это подразумевает право на свободу выбора. Мы никому не навязываем своё мнение, мы реагируем на местные инициативы, на пожелания с мест. Продолжаем интенсивно работать со странами ЕС. Недавно прошла ежегодная встреча руководителей Русских центров в странах ЕС в Кракове — и все приехали: никто не отказался участвовать по политическим причинам. На этих встречах ведь проходит обмен опытом по новым технологиям, учебникам, пособиям по русскому языку.

— Русские центры — это самые значимые, самые видимые институты, которые возникли повсеместно при поддержке фонда «Русский мир». Экономические факторы дают о себе знать при расширении этой сети?

— На этот вопрос могут ответить только инициаторы центров, ведь это они знают, по каким мотивам они обращаются за помощью в создании Русского центра. Экономические факторы мо-

гут сыграть роль, но они не на первом месте. Например, Русский центр в Мариборе был создан в том числе и по причине возросшего количества русскоговорящих туристов. Сейчас в Словении в гостиницах работает персонал, говорящий на русском языке. Помимо туризма, и спорт может повлиять на возрастание интереса к русскому языку: не только поток туристов, но и спортсмены направляются в эту страну. Прямая зависимость от экономики проявляется не везде, но всё больше и больше городов, где местное самоуправление признаёт важность знания русского языка. Недавно открыли Русский центр в Гамбурге при поддержке мэрии вольного города, и в городе Майнц центр работает тоже в сотрудничестве с местной властью. Мы всегда охотно откликаемся на местную инициативу: в Чехии открыли центры в Брно и Пльзене, а в Праге пока центра нет. Есть ряд центров в Польше, не могу не назвать Варненский свободный университет — там был открыт первый в Европе Русский центр. В вашей стране, в Венгрии, есть два центра на данный момент — в Будапеште и в городе Печ, на юге. Сейчас идут переговоры о центре в Дебрецене. За семь лет мы открыли 98 центров в 43 странах мира на всех континентах (исключая только Антарктиду), в Европе функционирует более четырёх десятков центров. Но больше всего их на Украине.

— Бывают ли у Вас сомнения насчёт необходимости открытия центра в каком-то регионе?

— У нас никогда нет никаких сомнений. Говоря всерьёз, подготовка к открытию центра — это настолько длительный процесс, что уже во время этой фазы отпадают все вопросы насчёт целесообразности и обоснованности желания и заинтересованности открыть центр. Если есть сомнения, просто не реализуем проект. Есть положительные тенденции, но есть проблемы с преподаванием языка, качеством учебников и учебных материалов. Одна из приоритетных задач в европейских странах — это как раз обновить учебники в средних школах, чтобы они были привлекательны для школьников-гимназистов. Также придаём большое значение повышению квалификации преподавателей: у вас в Будапеште отличный опыт

в этой области. По-другому ведётся работа по замене учебников, например, в таджикских школах или в школах Армении: разрабатываются новые учебно-методические комплексы, в том числе совместными коллективами российских и зарубежных авторов.

— По каким принципам комплектуются библиотеки Русских центров? Принимается во внимание национальное своеобразие отдельных стран?

— Это тоже происходит на основе взаимности: библиотеки пополняются с учётом потребностей отдельных центров. Некоторые отдают приоритет художественной литературе, другие просят больше методической. В ближайшее время существенно изменится содержание библиотек Русских центров, поскольку они через наш фонд получают непосредственный доступ к оцифрованным фондам таких огромных библиотек, как Президентская библиотека им. Ельцина. Филологи-русисты просили нас получить доступ к публикациям в рецензируемых научных журналах: сейчас это стало возможным, например, в таких журналах, как «Русский язык за рубежом» и «Мир русского слова».

— Недавно были обсуждены приоритеты деятельности на следующий период — до 2018 года. Каких изменений можно ожидать?

— Основные стратегические направления останутся те же: нашей исторической миссией и в дальнейшем будет продвижение русского языка и культуры. Запланирован существенный сдвиг в сторону интенсификации работы, повышения качества наших продуктов — учебников и т. д. Появятся и новые компоненты, в том числе в области сохранения культурного наследия, русских традиций за рубежом: этой цели будет служить проект «Русский след» и многое другое. Но не буду сразу открывать все карты: интрига ведь должна оставаться и в пространстве Русского мира.

Egész évben születésnap: Ötéves a Ruszisztikai Kabinet

Éppen öt évvel ezelőtt, 2009. február 25-én nyílt meg a Ruszisztikai Módszertani Kabinet és Könyvtár az oroszországi Russzkij Mir Alapítvány támogatásával. Most, az első „kerek” évfordulóra talán még többen gyűltek össze, mint annak idején a szalagátvágással egybekötött avatási ceremóniára, s talán még több fiatal arcot lehetett látni: végzett és jelenlegi ruszista hallgatók, barátai a karról és más egyetemekről, középiskolások, az ELTE professzorai, oktatói. Megtisztelte jelenlétével ünnepségünket Valerij Platonov, az Orosz Kulturális Központ igazgatója, Manherz Károly, az ELTE BTK korábbi dékánja, Borsodi Csaba, az ELTE rektorhelyettese és a Történelmi Intézet igazgatója, Pál Ferenc, a bölcsészkar nemzetközi dékánhelyettese, Brenner Koloman stratégiai dékánhelyettes – és még sorolhatnánk. Az ünnepségsorozatot dr. Mezey Barna, az ELTE rektora nyitotta meg. Dezső Tamás dékán beszédében a bölcsészkar egyik legszínvonalasabb szervezeti egységként emlegette a Ruszisztikai Kabinetet, Vlagyimir Kocsin, a moszkvai Russzkij Mir Alapítvány ügyvezető igazgatója pedig a budapesti orosz központ „sokszínűségét, dinamikáját, ütőképességét” emelte ki (vele készült interjúnkat az *Orosz Negyed* 3. oldalán olvashatják). Szvák Gyula professzor házigazdaként szólt a jelenlévőkhöz, optimizmussal tekintve előre az elkövetkező öt évre, majd Kiss Krisztina másodéves ruszisztika mesterszakos hallgató a „kabinethasználó” diákság tapasztalatait osztotta meg. Végezetül Hudecz Ferenc professzor, aki a kabinet megalapításakor az ELTE rektora volt, átadta Vlagyimir Kocsin kezébe a Vjacseszlav Nyikonovnak, a Russzkij Mir Alapítvány elnökének megítélt Socius Honoris Causa érmet – amelynek maga is birtokosa. S hogy

a születésnap legyen igazi születésnap: az ünnepség egy hatalmas torta felszeletelésével és pezsgős koccintással zárult, miközben az érdeklődők megtekinthették a Fortocska Galéria újonnan megnyílt fotókiállítását az elmúlt öt év emlékezetes pillanatairól, a kabinetben pedig kézbe vehették az *Orosz Negyed* ez alkalomra megjelent, orosz nyelvű különszámát. – S ez még csak a kezdet volt: a Pálosi Ildikó vezette színes „kabinet-élet” a március 1-jéig tartó rendezvénysorozat után is, szinte egész évben a jubileum jegyében telt.

Oroszországból – szeretettel: így hangzott a február 26-i irodalmi kerekasztal-beszélgetés címe, s ezzel a címmel jelent meg a szegedi *Tiszatáj* című folyóirat tematikus száma (2013. 8.), amelyet Bagyi Ibolya irodalomtörténész szerkesztő mutatott be a jubileum alkalmából tartott irodalmi kerekasztal-beszélgetésen. A válogatás legfőbb érdekessége, hogy olyan új neveket is tartalmaz, amelyek még csak mostanában tűntek fel az orosz irodalmi életben, a műfordítások különlegessége pedig az, hogy elkészítésükben a legfiatalabb generáció, a Szegedi Tudományegyetem mesterszakos hallgatói és doktoranduszai is részt vettek A különszámot kísérő kitérő illusztrációválogatás a kortárs orosz irodalom és képzőművészet együttes megismerésére inspirál: a hátsó borítón bemutatott „Kék orrok” művészcsoporthat munkái épp eredetiben is láthatóak a Ludwig Múzeum *Átmenet és átmenet* című kiállításán. Szőke Katalin irodalomtörténész a kortárs orosz irodalom női „vonaláról” beszélt, nem kerülve meg az eldönthetetlennek látszó kérdést: van-e kifejezetten női irodalom, vagy „csak” a minőség számít. Sz. Bíró Zoltán történész, aki a folyóiratban szereplő politikai helyzetelemző tanulmányát ugyan kakukktójásként aposztrofálta, Gyóni Gábor történésszel együtt könnyen meggyőzte a hallgatót, hogy a kortárs kultúra értéséhez-értelmezéséhez nélkülözhetetlen a tágabb társadalmi-politikai kontextus ismerete. A *Tiszatáj* tematikus orosz száma pedig újabb érv volt amellett, mennyire érdemes figyelni a kortárs orosz irodalomra.

Az orosz mindennapok kultúrája címmel hirdetett Országos Középiskolai Multimédiás Versenyt a jubileum alkalmából a Ruszisztikai Módszertani Kabinet, melynek döntőjére február 26-án került sor. A nagy érdeklődést kiváltó versenyre számos pályamunka érkezett az ország minden részéből: nem volt könnyű kiválasztani a legjobbakat. (A pályázat népszerűsége valószínűleg annak is köszönhető, hogy a Ruszisztikai Kabinet hagyományosan remek kapcsolatot ápol a középiskolásokkal: Pálosi Ildikó rendszeres orosz nyelvtanfolyamaira állandó a túljelentkezés.) Ha „belelapolunk” a döntőbe jutott prezentációkba (melyeket az alábbi címen lehet megtekinteni: <http://1drv.ms/1gbDqPa>), azonnal szembeütni, mennyire igényesen és széles látókörrel, ugyanakkor fi-

nom humorral, iróniával közelítették meg választott témájukat a középiskolás diákok. Történelmi érzékenységüket jelzi, mennyire pontosan észrevették a szovjet „félmúlt” továbbélését az „orosz” jelenben, képileg is elkülönítve a keserű emlékezés és a romantikus nosztalgia tárgyait. A győztesek és prezentációik címe: 1. hely: **Popelich Júlia** (Kisvárdai Bessenyei György Gimnázium és Kollégium): *Милые шаги к познанию русской культуры*; 2. hely megosztva: **Szendi Zsombor** (Hunfalvy János Két Tanítási Nyelvű Közgazdasági és Kereskedelmi Szakközépiskola): *Футбол в России* és **Laki Dóra** (Karinthy Frigyes Két Tanítási Nyelvű Gimnázium): *Классические и современные памятники в России*; 3. hely: **Farkas Tamás** és **Juhász Bernadett** (Jedlik Ányos Gimnázium): *Современная кинокультура в России*.

Vajúdjó nemzeti önismeret címmel került sor a Poszt-Szovjet Füzetek XX. kötetének bemutatójára február 26-án délután az ELTE BTK Gólyavárban, amely már a kezdés előtt zsúfolásig megtelt. Nem véletlen: már a vita alapját képező kötet is nagy érdeklődést és óriási tudományos és sajtóvisszhangot váltott ki. Ilyen előzmény után született meg *A magyar megszállás – vajúdjó nemzeti önismeret. Válasz a kritikára* című kötet, amelynek egyik szerkesztője és szerzője, Krausz Tamás maga is részt vett a kerekasztal-vitán. Beszélgetőtársai voltak: Drucker Tibor könyvkiadó, holokauszt-túlélő, Bartha Eszter történész, Fóris Ákos egyetemi hallgató, valamint Szilágyi Ákos esztéta. A vitáról, illetve a kötetről bővebben az *Orosz Negyed* e számának 21. oldalán lehet olvasni. A beszélgetés után az érdeklődők a *Jöjj és láss!* című filmet nézhették meg, Szilágyi Ákos bevezető szavai után.

Orosz nyelvészet: szinkrón és diakrón megközelítések címmel hirdtük meg a február 28-án és március 1-jén tartott *nemzetköz-*

zi nyelvészeti konferenciát fiatal kutatók és doktoranduszok részére, amely mind színvonalát, mind a jelentkezők számát tekintve méltán nevezhető az évad egyik legjelentősebb tudományos rendezvényének – a májusi „fiatal ruszista” konferenciával együtt. Négy szekcióban folyt a munka: Az orosz irodalmi nyelv története; Orosz nyelvi kultúra és kultúrák közötti dialógus; Az orosz szemantika kérdései; Az orosz lexikológia kérdései. A szekciókban Oroszország és Közép-Európa legkülönbözőbb felsőoktatási és kutatóintézeteiből érkeztek fiatal szakemberek, így a moszkvai Lomonoszov Egyetemről, a pétevári nyelvészeti intézetből, az asztanai Gumiljov Eurázsiai Egyetemről, a karagandai állami egyetemről, a krakkói tanárképző egyetemről, a pozsonyi Comenius Egyetemről, a lett tanárképző főiskoláról, de természetesen „saját” munkatársaink és doktoranduszaink is szóhoz jutottak. A két nap alatt közel kéttucatnyi előadás mindegyikét kemény vita követte, „egyik-másik előadást egyenesen szétkritizáltuk” – jegyezte meg az egyik résztvevő. Az előadások szerteágazó tematikája nemcsak edzett vitakészséget, hanem komoly felkészültséget is igényelt ahhoz, hogy érvelni tudjanak a XVIII. századi egyházi nyelvhasználat történeti kérdéseiben, az orosz központozás kialakulásáról, az orosz anatómiai terminológiáról éppúgy, mint a legújabb IT technológia orosz nyelvi megfelelőiről vagy a mai sajtónyelvben megjelenő szovjetizmusokról. A résztvevők azonban állták a sarat – és tudományos vitakultúrából is kiváló teljesítményt nyújtottak.

A nevetés estjére már a jubileumi napok rendezvényhullámának apadtával, április 1-jén került sor: a Ruszisztikai Kabinet gimnazista törzslátogatói rendhagyó óra keretében, viccek, anekdoták, humoros történetek alapján ismerkedtek meg az orosz humor legtipikusabb szereplőivel. A rendőr, a csukcs, az újorosz, a közúti rendőr, Vovocska, a szőke nő, és persze egyes politikusok – ők voltak a „nevetés estjének” hősei. A gimnazista csoport egyik része az est „hőseiről” szóló vicceket keresett az interneten, a másik pedig a „bolondok napja” kultúrtörténetével ismerkedett – aztán „szerepet” cseréltek. A végén persze általános viccmesélésbe és abbahagyhatatlan nevetésbe fulladt a komoly „lingvo-kulturális” kutatómunka.

Puskin és hősei – róluk szólt a következő nagy középiskolás verseny, amelyre természetesen Puskin születésnapján, június 6-án került sor. A vállalkozó szellemű diákok afféle két lábon járó lexikonként érkeztek a komputeres megmérettetésre: Puskin életrajzát és életművét kívülről-belülről fújták. Csak így tudtak ugyanis megbirkózni azzal az 50 kérdésből álló „feleletválasztós” teszttel, amelyet a Ruszisztikai Kabinetben 30 perc alatt kellett kitölteniük. A legjobbak azonban nemcsak lexikális tudásban, hanem „idő-

ben” is verhetetlennek bizonyultak, így alakult ki a végső sorrend: 1. Fekete Kitti (Sárbogárdi Petőfi Sándor Gimnázium); 2. László Csilla (Sárbogárdi Petőfi Sándor Gimnázium); 3. Bálint Alexandra Natália (Madách Imre Gimnázium). Az első három helyezett nagy értékű könyv- és DVD-csomagot kapott.

Módszertani szemináriumra érkezett Budapestre június 25–28-án az ország minden területéről 42 közép- és felsőoktatásban dolgozó orosz tanár, hogy a Puskin Állami Orosz Nyelvi Intézet „Orosz Központ – az Orosz Központoknak” projekt keretén belül megvitassák tárgyuk legaktuálisabb problémáit. A szemináriumot E. G. Azimov, a módszertani és pedagógiai pszichológiai tanszék professzora, valamint N. D. Kirszanova, az orosz mint idegen nyelv oktatásának elmélete és gyakorlata tanszék docense, dékánhelyettes vezette. A négy nap során különösen nagy teret kapott az új oktatási technológiák problémája, a számítógépes nyelvoktatás s az ehhez szükséges oktatási segédanyagok és források megvitatása. Az ELTE modern felszereltsége és a teljes internetes hozzáférés lehetővé tette, hogy a mesterkurzus során mind a 42 tanár egyszerre, interaktív módon, azonnal a gyakorlatban is kipróbálhassa a legújabb módszereket. A grammatikai és lexikai előadások, ill. gyakorlatok során a magyar hallgatók számára különösen nehéz esetekre koncentráltak. Az utolsó napon egyéni konzultációkon kaphattak közvetlen tanácsot a tapasztalt előadók-tól munkájukhoz, illetve egymásnak is bemutathatták a legjobban bevált módszereket.

Tapasztalatscere-találkozó zajlott augusztus 1-jén Budapesten a Russzkij Mir Alapítvány képviselői és a Ruszisztikai Kabinet „törzsközönsége” részvételével. Az alapítvány részéről Nyikolaj Szergejev, az Orosz Központok Osztályának vezetője, Tatjana Szuhova tanácsadó, valamint Dmitrij Perligin, az információs osztály vezetője volt jelen, a házigazda pedig Pálosi Ildikó módszertani vezető volt, aki – a nyári hőség és a nyári szünidő ellenére – maga köré gyűjtötte a kabinet munkájában legaktívabban részt vevő orosz tanárokat, középiskolásokat és hazánkban élő orosz művészeket. Az alapítvány képviselői tájékoztatást adtak a „Russzkij Mir” legfrissebb akcióiról, stratégiai programjairól, amelyek mind az orosz mint idegen nyelv oktatását mint fő prioritást segítik elő. Leicht Olga és Korsós Mária gimnáziumi tanárok az orosz nyelv iránti növekvő érdeklődésről beszéltek, kiemelve a Ruszisztikai Kabinetben folyó módszertani továbbképzések hatékonyságát, Vértes Judit nyelvtanár pedig a távoktatás perspektíváiról foglalta össze véleményét. A találkozó gimnazista résztvevői elmondták, mi motiválta őket abban, hogy épp az orosz nyelvet válasszák, s milyen segítséget kapnak a Ruszisztikai Kabinettől. Az „Orosz világ diákja” cím elnyerésének lehetősége mindannyiukat felvillanyoz-

ta. Makszim Gurbatov képzőművész és Anna Csajkovszkaja kulturológus-újságíró – a kabinettel való többéves együttműködésüket mutatták be.

Orosztanáraink módszertani továbbképzései immár a kabinet-élet hétköznapijainak szerves részei. 2014 őszén a hagyományos „metodikai szombatok” után ezúttal új projekt keretében folyik a munka: a Ruszisztikai Módszertani Kabinet és az Alapítvány az Orosz Nyelvért és Kultúráért a Russzkij Mir Alapítvány támogatásával 5 alkalomból álló, 30 órás ingyenes, nem akkreditált orosz tanári továbbképzést tartott október 11. és november 15. között – általános, középiskolában és felsőoktatásban oktató tanárok és nyugalmazott nyelvtanárok részére. A több mint 30 tanár ebben a szezonban „Az orosz kultúra az orosz nyelvórán” tárgykör legfontosabb kérdéseit tekintette át olyan kiváló meghívott előadók irányításával, mint N. M. Filippova, a szentpétervári egyetem módszertanára, M. V. Otragyin irodalomtörténész professzor, N. V. Kulibina professzor. A hallgatóság rendkívül pozitívan értékelte a kurzust, gyakorlati és elméleti szempontból egyaránt hasznosnak ítélte.

A középiskolások félévről félévre, sőt vakációról vakációra jönnek, és lankadatlan energiával látogatják a Ruszisztikai Kabinet orosz nyelvtanfolyamait. Az egyhetes nyári intenzív tanfolyam után az őszi szemeszterben 12-12 fős középhaladó és haladó csoport indult 2014. szeptember 23. és 2015. január 29. között Pálosi Ildikó vezetésével, aki a hallgatók tudásszintjéhez igazítva, személyre szabott tananyagot állít össze több könyv, forrás felhasználásával. Az órákon ugyanis Magyarországon nem kapható tankönyvet is tesztelnek: a nyelvtanfolyamoknak épp ez az egyik „titkolt” módszertani célja. 2014 januárjában felnőtt orosz nyelvtanfolyam is volt, melynek során többek között a Tempus Közalapítvány által támogatott *E-toile* című projekt keretében kidolgozott tananyagokat tesztelték – mint a friss értékelésből kiderül: eredményesen!

Kitüntetett barátaink

Ruszista díjak – 2014

Az *Orosz Negyed* új számának megjelenésével egy időben, 2014. december 5-én ismét összegyűlnek a Ruszisztikai Központ munkatársai és barátai, hogy a hagyományos évzáró ünnepségen – immár nyolcadik alkalommal – együtt köszöntsük mindazokat, akiknek az Alapítvány az Orosz Nyelvért és Kultúráért kuratóriuma odaítélte az idei ruszisztikai díjakat. A kitüntetettek neve most is az utolsó pillanatig hétpecsétetes titok, egyedül csak a laudálók (és az *Orosz Negyed* előkészítésén dolgozó munkatársak) tudhatják. A kitüntetettek:

Pro Cultura Hungaro-Russica díj: Oxana Jakimenko műfordító, egyetemi docens, Szentpétervári Egyetem (laudál: Gyimesi Zsuzsanna)

Az Év Ruszistája: Dukkon Ágnes professor emerita, ELTE BTK Szláv és Balti Filológiai Intézet, Orosz Nyelv és Irodalom Tanszék (laudál: Szőke Katalin)

Orosztanári Életműdíj: Sztrés Erzsébet nyugalmazott középiskolai tanár (laudál: Dancz Péter)

Ruszista Életműdíj: Hajnád Zoltán egyetemi tanár, Debreceni Egyetem, BTK, Szlavisztikai Intézet (laudál: Goretity József)

Jevgenij Nyesztyerenko kitüntetése az orosz kultúra magyar barátaitól

Valójában Jevgenij Nyesztyerenko tüntetett ki bennünket, a Magyar–Orosz Művelődési és Baráti Társaság tagjait, amikor 2014. november 8-án fantasztikus hangulatú dalestet adott nekünk az Operaház Székely Bertalan Termében, mielőtt átnyújtottuk a Szent-Györgyi Albert Emlékérmeket. A dalest utolsó ráadásaként – ráadásul – magyar nyelven énekelt a világhírű művész: Bartók Béla „Elindultam szép hazámbul...” című művét. Szimbolikus pillanat volt, a magyar és az orosz kultúra találkozási pontja, egy olyan óriási egyéniség által megjelenítve, mint Jevgenij Jevgenyevics Nyesztyerenko. Egy ilyen pillanat még emelkedettebbé tette az ünnepet, hogy átadhattuk a társaság az első elnökéről elnevezett kitüntetést korunk egyik legnagyobb basszistájának, a világhírű orosz énekesnek, zenekultúránk hírvivőjének, régi kedves barátunknak – 75. születésnapja alkalmából.

Jevgenij Jevgenyevics már fiatal korában a zene büvkörébe került. Hanglemezekről hallgatta és tanulta meg az orosz és a külföldi operák áriáit, többek között Fjodor Saljapin előadásában. A zene vonzására elhagyta az építésmérnöki pályát, elvégezte a konzervatóriumot. Magyarország az elsők között fedezhette fel csodálatos hangját, színpadi megjelenítő erejét: Nyesztyerenko 1970-ben első külföldi vendégszereplésére épp hozzánk érkezett, mégpedig Guonod *Faust* című operája Mefisztó szerepében. A magyar közönség azonnal beleszeretett, a „szakma” meghívásokkal bombázta. Egymást követték az emlékezetes opera-előadások: Boito *Mefistofele* című operájának címszerepe a Margitszigeti Szabadtéri Színpadon, fellépései Verdi, Muszorgszkij, Borogyin operáiban. Kivételes szerencse, hogy mi hamarabb élvezhetjük Nyesztyerenko hatalmas erejű, bársonyos, nagy kifejező erejű hangját, mint a nyugati országok közönsége. Az európai diadalmenet 1977-ben kezdődött a Milanói Scalában, majd folytatódott Észak- és Dél-Amerikában. 80 operaszerepet alakított, köztük 21-et az eredeti nyelven: az oroszon kívül olaszul, franciául, németül s más, például észt, cseh és magyar nyelven. 2007-ig 3500-szor lépett közönség elé, 1700-szor operaszínpadon, 1800-szor pedig hangversenydobogón – szívesen adott szólóesteket. Több mint 70 hanglemeze jelent meg hazai és külföldi lemezkiadóknál, köztük 20 teljes operafelvétel, továbbá románcok, népdalok, áriák. Lemezeit rangos díjakkal jutalmazták, többek között Grammy-díjjal, Arany Orfeusz Díjjal. Több mint 30 évig tanított: 25 évig Leningrárdban és Moszkvában, 10 évig Bécsben, ahol most él.

Nyesztyerenko pályájának meghatározó fejezete Magyarországgal, a magyar zenekultúrával való kapcsolata. 1970 óta napjainkig gyakori vendég opera-előadásokban, szólóesteken. Egészen különleges szellemi élményt jelentettek azok az alkalmak, amikor pravoszláv liturgikus műveket énekelt, többek között 2012-ben a Szent Efreim Kamarakórossal (Máriapócs, Szent István-bazilika). Óriási jelentősége van ugyanakkor annak, hogy a magyar zenekultúra remekműveit magyar nyelven terjesztette a világban: mindenütt nagy megbecsüléssel fogadott személyiségén keresztül a magyar zenekultúrának és Magyarországnak szerzett új barátokat. 1978-ban mutatták be Bartók *A kékszakállú herceg vára* című operáját a Moszkvai Nagyszínházban Jevgenij Nyesz-

tyerenko és Jelena Obrazcova közreműködésével, Ferencsik János vezényletével, Mikó András rendezésében, Forrai Gábor díszleteivel. Az előadást hatalmas ovációval fogadták: a moszkvai közönség először láthatott Bartók-operát, s azonnal ilyen expresszív előadásban. Ugyancsak Ferencsik János vezényletével készült Nyesztyerenko és Obrazcova részvételével *A kékszakállú* lemezfelvétele 1981-ben: a lemez Párizsban Arany Orfeusz Díjat kapott. A „csúcsteljesítmény” azonban *A kékszakállú* eléneklése 1985-ben magyarul a Magyar Állami Operaház színpadán. Amikor a Magyar Rádió felkérésére Bartók Béla népdalfeldolgozásait adta elő magyar nyelven, olyan átéléssel énekelt, hogy a közönség a könnyeivel küszködött.

Hatalmas zenepedagógiai tapasztalatait is megosztotta Magyarországon: rendszeresen tartott mesterkurzusokat fiatal énekeseknek, régebben a Zeneakadémián, az utóbbi években pedig a rákoshegyi Bartók Házban – az egyik ilyen rendezvény megvalósításában részt vett társaságunk is. Jelenleg a Magyar Állami Operaházban tart mesterkurzust. Külön öröm számunkra, hogy az utóbbi években szinte a régi szép időkhöz hasonló gyakorisággal látogat el hozzánk. Zenekultúránk népszerűsítése megbecsüléseként számos magyar elismerésben részesült: a Magyar Népköztársaság Zászlórendje, a Béke és Barátság Érdemrend, a Bartók Béla-émlékérem, a „Pro Cultura Hungarica” mellé most, 75. születésnapja alkalmából a Magyar–Orosz Művelődési és Baráti Társaság a Szent-Györgyi Albert Emlékérmel adományozza Jevgenij Nyesztyerenkónak. Azt a fáradhatatlan tevékenységet kívánjuk megköszönni ezzel, amit zenekultúránk, barátságunk érdekében folytatott s folytat. Hangja, akár a jó magyar bor is, az évek múlásával csak nemesebb, ízekben gazdagabb lesz. Kívánjuk, hogy a magyar ízek is maradjanak benne ilyen erősek, intenzívek.

Jevgenij Jevgenyjevics meghatott szavakkal mondott köszönetet a társaság kitüntetéséért, melyet Szvák Gyula nyújtott át. Megvallotta, hogy nagyon megszerette hazánkat, kultúránkat: hazáján, az orosz zenén kívül Magyarország, a magyar zenekultúra áll legközelebb hozzá. Szerinte az igazi művész kötelessége, hogy a zenén keresztül közelebb hozza egymáshoz az embereket, országokat. Ezért is értékeli nagyra a Magyar–Orosz Művelődési és Baráti Társaság immár 70 éves tevékenységét, nemes törekvéseit.

Kéri József

Fotó: Csibi Szilvia

Ruszysta élet / Жизнь русистов

Fiatal ruszisták első nemzetközi konferenciája: Fordulópontok, alternatívák, rendszerváltások

Május 19–20-án tíz országból 63 fiatal kutató gyűlt össze a Ruszisztikai Központban, hogy részt vegyenek a fiatal ruszisták I. nemzetközi konferenciáján. Az ELTE BTK Ruszisztikai Központjának kezdeményezése azonnal támogatókra talált: a moszkvai Russzkij Mir Alapítvány, a Budapesti Orosz Kulturális Központ, az ELTE Rektori Hivatala, az ELTE BTK Dékáni Hivatala és az ELTE BTK HÖK segítségével nélkül a rendezvény nem jöhetett volna létre. A konferencia létrejötte és sikere persze legfőképp azoknak a ruszistáknak köszönhető, akik azonnal reagáltak felhívásunkra: az előadók Anglia, Csehország, Fehéroroszország, Franciaország, Lengyelország, Magyarország, Olaszország, Oroszország, Románia és Ukrajna in-

tézményeit képviselték (legtöbbben Oroszországból, illetve Magyarországról érkeztek, ezen belül is a jekatyerinburgi Urali Föderatív Egyetemről, valamint az ELTE BTK-ról). A megnyitón dr. Mezey Barna, az ELTE rektora hangsúlyozta annak jelentőségét, hogy éppen az ELTE ad otthont a világon először a ruszisták fiatal generációját összehozó konferenciának. „Az itt jelenlévők közül fognak kikerülni a világ Oroszország-képét 10-15 év múlva meghatározó vezető szakértők” – tette hozzá dr. Dezső Tamás, az ELTE BTK dékánja. A konferencia témája és címe – *Fordulópontok, alternatívák és rendszerváltások az orosz történelemben* – tág teret adott a multidiszciplináris megközelítéshez, a termékeny kérdésfelvetéshez azonban elengedhetetlen volt a terminológia rögzítése és a historiográfiai háttér kijelölése. Erre vállalkozott a konferencia plenáris ülésén Szvák Gyula professzor, aki átfogó előadásban tekintette át az orosz történelem fordulópontjait, felvázolva egyúttal a tudományos tanácskozás fő tartalmi aspektusait. A tanácskozás öt szekcióban folyt: 1. Oroszország története a XII–XVIII. században; 2. Oroszország története a XIX. században és a XX. század elején; 3. A Szovjetunió története; 4. A posztsovjét korszak; 5. Az orosz kultúra története. A szekciókat a „nagy generáció” jeles képviselői vezették: Krausz Tamás, Hetényi Zsuzsa és Sz. Bíró Zoltán, valamint Irina Potkina (Orosz Tudományos Akadémia Oroszország Története Intézet), Natalia Kotovcsihina (Moszkvai Solohov Állami Bölcsészettudományi Egyetem), Andrej Jurganov (Oroszországi Állami Bölcsészettudományi Egyetem), Oleg Tyumenecv (Volgográdi Állami Egyetem), Dmitrij Regyin (Urali Föderatív Egyetem), ami önmagában is rangot adott az eseménynek. A magas tudományos színvonal azonban mindenképpen az előadások minőségének és az élénk szakmai vitának köszönhető a 4-4 előadásból álló blokkokban: a leghevesebb szópárbajok a Szovjetunió tör-

ténetével foglalkozó szekcióban alakultak ki. Az előadók nemzetközi közegben szerzhettek rutint mind a tudományos érvelés, mind a szakmai etika terén – leginkább pedig a téma nemzetközi publikációra való előkészítésében – angolul vagy oroszul. A konferencia anyaga ugyanis hamarosan önálló kötetben is napvilágot lát, a Ruszisztikai Központ gondozásában.

V. Ruszisztikai Napok: Lermontov, a festő

Május 8-án, a hagyományokhoz híven, kiállítás megnyitóval vette kezdetét az immár 5. alkalommal megrendezett Ruszisztikai Napok. Ezúttal Lermontov grafikáiról és festményeiről készült reprodukciók kerültek a Fortocska Galériába a moszkvai Állami Irodalmi Múzeum közreműködése révén, a közelgő bicentenárium alkalmából. Az eredeti, Moszkvában őrzött gyűjtemény kezelője Olga Micsaszova művészettörténész, a magyar változat kurátora Gyimesi Zsuzsanna. *A Lermontov – költő és festő* című kiállítást E. Csorba Csilla, a Pe-

tői Irodalmi Múzeum főigazgatója nyitotta meg. Tudományos előadással felérő beszédében elemezte azt az izgalmas jelenséget, amikor egy alkotó nemcsak jelentős irodalmi, hanem értékes képzőművészeti örökséget is hagy az utókorra. Olga Micsaszova tárlatvezetése során az egyes művek keletkezéstörténetét az életmű egészébe helyezve vázolta fel, hangsúlyozva, hogy Lermontov nem illusztrációként készítette őket saját műveivel, hanem az eredeti alkotói impulzusokat párhuzamosan öltötte szavakba és képekbe, grafikákba, mintegy vizuális naplót vezetve mindarról, ami művészként foglalkoztatta. A tárlatvezetést követő kerekasztal-beszélgetésen Dmitrij Bak, a moszkvai Állami Irodalmi Múzeum főigazgatója körvonalazta Lermontov jelentőségét és máig tartó hatását az orosz kultúrában. Ruzsa György professzor meglepetéssel a táskájában érkezett: elhozta magángyűjteményének egy kivételes darabját, egy eredeti Zichy-grafikát, amit a Lermontov-illusztrációhoz készített tanulmányként. Lermontovról szólva Magyarországon nem lehet nem megemlíteni Zichy Mihály nevét, aki a *Démon* című poémájához korszakalkotó jelentőségű illusztrációsorozatot készített. A magyar Lermontov-kutatást képviselte Gyöngyösi Mária, az ELTE BTK Orosz Nyelv és Irodalom Tanszékének oktatója, aki a *A démoni elem a költészetben és a festészetben: Lermontov, Vrubel, Blok* címmel tartott nagy érdeklődést kiváltó előadást.

Miközben egymást érték a Bölcsész Napok programjai, kétségkívül a ruszisták Trefort-kerti jelenléte keltette a legnagyobb figyelmet. A másodéves ruszisztika mesterszakos hallgatók, összefogva az elsőévesekkel, nemcsak az V. Ruszisztikai Napok eseményeit „piárolták”, hanem elsősorban a „szuperszak”, a Ruszisztika MA izgalma-it. A ruszisztikás stand amúgy is szép tarka virágos rét benyomását keltette a sok, külsőre színes, belsőre tartalmas könyvvel és kiadvánnyal. Ehhez jött a *Kék Orrok* nevű

orosz performance-csoport provokatív és elgondolkodtató videóinak vetítése, és az európai gúnyába öltözött és évszakot tévesztett Gyed Moroz vendégcsalogató, ki-tartó mosolya. Közben készült a „Moszkva tér” a Trefort-kert egy szegletében, s az útbaigazításban maga Trefort Ágoston segített, a szobra nyakában lógó felirattal.

Évzáró piknik: Volgai hajóvontatók a Trefort-kertben

2014. május 29-én évzáró és évfolyam-búcsúztató pikniket tartottak a ruszisztika mesterszak hallgatói és oktatói a Trefort-kertben. A Gólyavár mögött felállított asztal pillanatok alatt megtelt sok hagyományos orosz ínycsalattal: volt ott szirnyiki, konfétka, szuski, fekete kenyér és persze vodka. Sok szép búcsúzó szó és dicséret hangzott el a végzős „nagy generációról”, amely immár a harmadik ruszisztika MA évfolyam volt. Rendkívül tehetséges társaság verődött össze: ketten közülük Köztársaság Ösztöndíjban részesültek (Kiss Krisztina és Gáspár Roland), a két év

alatt több mint 30 pályázatot nyertek külföldi tanulmányutakhoz (a legnagyobb a 2013. tavaszi jekatyerinburgi és a 2013. nyári volgográdi csoportos utazás volt). Szinte valamennyiüket szívesen látná a Ruszisztika doktori programja is. Az évzáró pikniken először Szinyei Merse Pál *Majális* cí-

mű képét próbálta meg összehozni a színes társaság, majd a tanulmányok nehézségeire emlékezve, Ilja Repin *Volgai hajóvontatók* című festményét imitálták. Vaszilij Szurikov *Morozova bojárasszony* című kompozíciójának megjelenítését megghiúsította a jó hangulat, annál hitelesebben „elenedett meg” Kazimir Malevics *Fehér alapon fehér négyzete*. Az *Utolsó vacsora* remek élőkép lett, igaz, valójában nem volt sem utolsó, sem vacsora, hanem emlékezetes beszélgetés az elmúlt két évről.

VI. Ruszisztikai Tábor: újra Balatonfüreden

Szeptember 8–12. között hatodszor került sor nemzetközi ruszisztikai táborra, ismét a jól bevált balatonfüredi helyszínen. És ismét nemzetközi társaságban: az Orosz Állami Bölcsészettudományi Egyetem (RGGU), a moszkvai Solohov Egyetem és a jekatyerinburgi Urali Föderatív Egyetem diákjai jöttek el, s töltöttek négy napot a budapesti ruszisztika mesterszakos

hallgatókkal. Az első nap csodálatos, fürdésre is csábító időjárása után beköszöntött az esős idő, de ez nem szegte a résztvevők alkotókedvét: egybehangzó vélemények szerint ez volt az eddigi leghangulatosabb táborozás. Az elsőéves ruszisztika szakos hallgatók példás igényességgel tartottak orosz nyelvű prezentációt szakdolgozati témáikról, a másodéves ruszisztika szakosok készülő szakdolgozataikat ismertették, az orosz vendégdiákok pedig kutatási tárgyukról és anyaintézményükről számoltak be. Belefért a programba egy-egy kisfilm a 2014. tavaszi jekatyerinburgi tanulmányútról, a 2013 nyarán lezajlott expedícióról a Don-kanyarba, illet-

ve két ruszisztikás hallgató autóstoppos élményeiről – Moszkvából Szentpétervárra felé. A nyelvi nehézségeket is egyhamar leküzdötték a táborozók, olyannyira, hogy a búcsúesten négy miniszíndarabot is színpadra állítottak – igaz, jórészt pantomim-elemekből építkezve. Gyóni Gábor, Krausz Tamás és Szvák Gyula előadásaiban és az általuk vezetett vitákban olyan kényes kérdések kerültek terítékre, mint az ukrán helyzet, illetve az új orosz hivatalos történelemszemlélet sarkalatos pontjai. Közben egymást váltották a műveltségi vetélkedők (van mit pótolni mind orosz, mind magyar oldalon), koncentrációkészséget fejlesztő tesztek, csoportkohéziót erősítő feladatsorok – ez utóbbiban a társaság utolérhetetlen volt, egészen az odaúttól a hazaútig.

IV. Ruszista program a Kutatók Éjszakáján: Humor és történelem

Szeptember 26. – Tudomány éjszakára, tudomány humorral? Nem sok ez egyszerre? A Ruszisztikai Központ több száz látogatója aligha sokallta – egyébként miért is jöttek volna el a Kutatók Éjszakájának immár negyedik alkalommal megrendezett ruszista programjára? A humor folytatja a korábbi, máig emlékezetes blokkokat: 2011-ben a tabukról volt szó, azaz – amiről nem szabad beszélni; 2012-ben tévhitekről – amiről tévesen szoktunk beszélni; 2013-ban szélhámosságokról – amiről szándékosan torzítva szokás szólni, most, 2014-ben pedig a humorról – s mindarról, ami vele jár. Szvák Gyula I. Péter cár bolondériáiról, hóbortjairól, durva vicceiről beszélt, többek között a „legesleghóbortosabbak, legeslegtréfásabbak és legeslegrészegesebbek zsinatáról”, amely a vad tréfálkozást intézményi szintre emelte. Máig nyitott kérdés, hogy a tivornyázásokon és megbotránkoztatáson kívül volt-e vele az uralkodónak politikai célja is, netán a pravoszláv egyhá-

zi hierarchia kigúnyolását szolgálta. Filipov Szergej előadása olyan orosz történelmi szereplőkről szólt, akik egy-egy szellemes mondattal képesek voltak megoldani nehéz vagy kellemetlen diplomáciai, politikai vagy társasági szituációkat. Gyóni Gábor azt a kérdéskört feszegette, miként lehet a humor az ellenzékiség megnyilvánulásának csatornája a mindenkorai hatalommal szemben, Gyimesi Zsuzsanna pedig a

flashmob 1910–20-as évekbeli „elődjéről”: az orosz és szovjet utcai burleszk és az „előújtság” jelenségéről szólt, eredeti filmfelvételekkel illusztrálva. Forgách Iván előadása a gogolok és schedrinek „filmese” világába vitt – az előadást követően vetített, 1989-ben készült *Ого* (Az) című filmmel együtt. Ackermann Sándor nyáron szerzett kaukázusi élményeiről tartott fotós beszámolót.

A program, a hagyományokhoz híven, a kvaszautomata és az egész éjjel meg sem álló szamovárral mellől, a Fortocskától indult. Ezúttal a galéria eddigi 11 kiállításából válogattunk szemelvényeket, miközben a fő helyen továbbra is Mihail Lermontov képzőművészeti hagyatékát bemutató tárlat maradt, hiszen épp október 15-ére esik Lermontov 200. születésnapja. Lermontov hősei mellé kerültek az egyéjszakás szemlére Marabu történelmi témájú karikatúrái, Oroszország csodálatos építészeti kincsét felvillantó ablakfotók, orosz virtuális klisékkel zsonglorködő plakátok, valamint XXI. századi „proun”-szerű, rendhagyó domborművekről készült tablók, amelyeket *Betu_konyv.ru* címmel mutattuk be néhány éve, s amelyeknek egy eredeti pél-

dánya azóta már a Ruszisztikai Kabinet falát díszíti, az alkotó házaspár adományozókedvének köszönhetően. Hagyományos és rendhagyó volt egyszerre a zenei indítás: Tamás Péter klarinétművész a humor jegyében Sztravinszkij-darabokat játszott. A nyitó és a záró pillanatok tartogattak igazi, rendhagyó meglepetést is: a megnyitón Szvák Gyula egy „virtuális vendég”, Kvász Iván *Fortocska* című írását tolmácsolta. A záróesemény virtuális vendége Darvas Iván volt: Szvák Gyula személyes archívumában a legendás színész eddig kiadatlan levelére bukkant, amelyben a színész „Ivánságáról” vall: „...soha nem is éreztem tehernek, vagy pláne hátrálynak »Ivánságomat«”. Ezt a dokumentumot tártuk a nagyérdemű elé nem sokkal éjfél előtt.

Nemzetközi jelenlétünk: Kisinyovtól az Uralig

Június 11–17. között került sor Jekatyerinburgban az európai ruszisztikai műhelyek találkozója az Urali Föderatív Egyetem szervezésében. A résztvevők 9 ország 15 városából érkeztek, köztük Gyimesi Zsuzsanna és Gyóni Gábor a budapesti Ruszisztikai Központ képviseletében. A programsorozaton Anglia, Belgium, Franciaország, Lengyelország, Magyarország, Németország, Olaszország, Oroszország és Svájc ruszisztikai iskolái ismertették tevékenységi területeiket, kutatási és oktatási prioritásaikat. A legfiatalabb ruszisztikai központ a jekatyerinburgi (International Centre of Russian History): 2013-ban alakult egy jelentős kutatás- és felsőoktatás-fejlesztési megaprojekt részeként az a céllal, hogy 2020-ra a jekatyerinburgi Urali Föderatív Egyetem (URFU) bekerüljön a világ 100 legjobb egyeteme közé. A kutatási és oktatási tevékenység mellett nemzetközi workshopok és konferenciák szervezésével, valamint tudományos kiadványok megjelentetésével fog-

zetét tekintve ez a műhely áll a legközelebb a budapesti Ruszisztikai Központ-hoz. Az URFU és az ELTE között egyébként 2010 óta van érvényben együttműködési szerződés, amelynek keretében már mintegy tíz alkalommal valósult meg konkrét együttműködés kutatói, oktatói és hallgatói szinten: két tanulmánykötet és számos tudományos cikk tanúskodik a termékeny közös munkáról. A méltán nagy nevű és múltú tudományos műhelyek, mint a londoni UCL School of Slavonic and East European Studies, illetve a lipcsei Közép- és Kelet-Európa Intézet mellett megismerhettünk különleges „egyszemélyes” vállalkozásokat is: a leuveni Katolikus Egyetem Orosz Tanszékének vezetője, Emmanuel Waegemans professzor egymaga működik szinte intézményként, és kutatja a belga–orosz történelmi kapcsolatokat; a Sorbonne III Egyetemes Történelmi Tanszékén Francine-Dominique Liechtenhan, a Zürichi Egyetemen pedig Nada Boskovska professzor vállalta magára az orosz–tudomány művelését. A házigazdákon kívül senki sem anyanyelvén beszélt az orosz, hanem a maga nemzeti akcentusával, az orosz történelem és kultúra iránti elkötelezettséget pedig az intellektuális rokonság motiválta. A jekatyerinburgi központ rendkívül körültekintő szervezésének köszönhetően újabb kiváló platform született a nemzetközi ruszista szakma kooperációjához.

Szeptember 15-20. között Kisinyovban, Moldova fővárosában járt Gyóni Gábor, a Ruszisztikai Központ tudományos munkatársa, hogy részt vegyen a *Jași-kisinyovi hadművelet: mítoszok és realitás. Moldova és Délkelet-Európa fasiszta megszállás alóli felszabadulásának 70. évfordulójára* című nemzetközi konferencián. A tudományos rendezvény, amelyen moldovai, orosz, ukrán, román, boszniai történészek vitatták meg a Románia második világháborús kiugrásához és a balkáni német front össze-

lalkoznak. Megalapították a *Quaestio Rossica* című szakfolyóiratot, amelynek második száma épp a nemzetközi találkozó utolsó munkanapján jött ki a nyom-

dából. A főszerkesztő Francine-Dominique Liechtenhan professzor (Sorbonne III, Párizs), a szerkesztőbizottság tagja Szvák Gyula professzor is. Tevékenységi szerke-

omlásához vezető események összefüggésrendszerét, több moldovai és oroszországi szervezet közreműködésével jött létre. A tanácskozás másnapján a résztvevők ellátogattak az 1944-es besszarábiai ütközetek emlékhelyére, a Dnyeszter partjára (Serpenszkij placdarm), valamint a szakadár Dnyeszter-menti Köztársaság fővárosába, Tiraszpolba. Szeptember 18-án kezdődött a „Pro-Moldova” Történészek és Politológusok Egyesülete szervezésében a *Moldova fejlődésének perspektívái a Fekete-tenger térségének gazdasági és energetikai kontextusában* című nemzetközi konferencia. A maratoni tanácskozás előtt a moldovai, német, orosz, ukrán, román, bolgár, török, grúz, azerbajdzsán résztvevők kirándulást tettek a feltehetően magyar eredetű Orhei régészeti komplexumához. A tudományos ülésre, melynek megnyitóján a moldovai parlament és az orosz Állami Duma képviselői is felszólaltak, óhatatlanul rányomta bélyegét az ukrainai válság. A szakértők között nem alakult ki egységes vélemény sem az ukrainai háború, sem a Fekete-tenger térségét érintő energetikai projektek (például a Déli Áramlat) megítéléséről. A két konferencia között Gyóni Gábor megbeszéléseket folytatott Szilágyi Mátyással, Magyarország moldovai nagykövetével a moldovai–magyar tudományos-kulturális együttműködés lehetséges aspektusairól.

Magyar–Orosz Történész Vegyesbizottság: Hírfolyam a magyar tagozat háza tájáról

Április 24-én és október 9-én ülésezett a Magyar–Orosz Történész Vegyesbizottság Magyar Tagozata, ahol számos fontos, mindkét ország ruszista közösségét érintő információ hangzott el. A teljesség igénye nélkül néhány:

- Irina Glebova, a *Trudi po rosszijevegyeniju* c. periodika szerkesztője felkérte Szvák Gyulát, hogy írja meg véleményét az orosz történelmi „standard”-ról. A magyar tagozat korábbi vitái a *Poszt-Szovjet Füzetek* önálló köteteként hamarosan napvilágot látnak.

- Megjelent az Orosz Tudományos Akadémia Oroszország-történelmi Intézete és a Pécsi Tudományegyetem együttműködésében *A koronákról. Egy XVIII. század eleji kézirat, az orosz–magyar kulturális kapcsolatok dokumentuma* c. kötet, melyben először lát napvilágot a kazanyi tudományegyetem könyvtárában őrzött kézirat, Font Márta és Sashalmi Endre koronátörténelmi tanulmányaival. A kötetet a *Századok* c. folyóiratban Pálffy Géza ismerteti.

- *Háborúk és békekötések a 18–20. századi orosz-szovjet történelemben* címmel konferenciát rendezett októberben a Pécsi Tu-

dományegyetem Bebesi György és Sashalmi Endre szervezésében.

- A Szombathelyi Szlavisztikai Társaság számos kezdeményezéssel igyekszik minél nagyobb számban bevonni a fiatal kutatókat és hallgatókat a tudományos életbe: éves konferenciák, előadások, kiadványok, honlap és egyéb fórumok várják az érdeklődőket. Szervezők: Szabó Tünde – irodalom, nyelvészet; Szili Sándor – történelem.

- A Ruszisztikai Központ és a Magyar–Orosz Művelődéstörténelmi és Baráti Társaság közös vitaestet tartott október 6-án az ukrán válságról Sz. Bíró Zoltán és Krausz Tamás részvételével, a vita vezetője Gyóni Gábor volt.

Budapesti ruszisztikai iskola: három kötet – a kettős jubileum jegyében

„Az Eötvös Loránd Tudományegyetem Ruszisztikai Központja 2015-ben fennállásának 20., szellemi elődje, a Magyar Ruszisztikai Intézet alapításának 25. évfordulójához érkezett. Általában ennél kevesebb is elég szokott lenni az ünneplésre, számvetésre és visszatekintésre. Mi, a központ munkatársai, természetesen büszkék vagyunk a megtett útra, örülünk eredményeinknek, és nagy várakozásokkal tekintünk a jövőbe. Triumfálásról azonban szó sincs, mert bár élénken él bennünk, milyen ellenszélben alapítottuk intézményünket, mekkora ellenállást kellett leküzdenünk, milyen sziszifuszinak éreztük harcunkat a történeti ruszisztika első magyarországi műhelyének létrehozásáért, a munka és a küzdelem azonban nem zárult le” – ezekkel a szavakkal vezeti be Szvák Gyula a kettős jubileum alkalmából *A mi Ruszisztikánk* címmel összeállított, kerekasztal tanulmányt magában foglaló gyűjteményt. „Ez a kötet – folytatódik a bevezetés – „egy hosszú építkezési folyamat egy kimerevített pillanatát rögzíti. Reprezentatív abban az értelemben, hogy megmutatja: hol áll ma a tágan értelmezett magyar történeti ruszisztika, s azon belül is az ELTE Ruszisztikai Központja. A témák kavalkádját, a megközelítések sokaságát, a vélemények pluralizmusát, a kutatás korlátlan szabadságát demonstrálja.”

Tegyük hozzá, a kötet azt is demonstrálja, hogy a „budapesti ruszisztika” immár valóban *iskola*, a szónak abban az értelmében, ahogyan egy tudományos közeg belső szellemi szerkezetét hagyományosan értelmezzük: olyan közösség, amely a kutatási stratégia, a módszertan, a nemzedékek közötti ismeretátadás mechanizmusa terén egyaránt világos elképzelésekkel rendelkezik. A bu-

dapesti ruszisztika „iskolává”érését a 2014-es év másik kulcsfontosságú eseménye is jelzi. 2014. május 19–20-án rendeztük meg a fiatal ruszisták I. nemzetközi konferenciáját *Fordulópontok, alternatívák és rendszerváltások az orosz történelemben* címmel, amelyen 63 előadás hangzott el a ruszisztika legkülönbözőbb tárgyköréből. Az előadások anyagából ugyancsak kötet készül, terveink szerint ugyancsak a kettős jubileumra lát napvilágot angol és orosz nyelvű tanulmányokkal.

És már tervezzük a harmadik kötetet is: a kettős jubileum központi tudományos eseménye ugyanis ismét egy nemzetközi konferencia lesz 2015. május 18–19-én Budapesten *Történeti ruszisztika a XXI. században* címmel, ahol olyan előadásokra számítunk, amelyek bemutatják a ruszisztikai kutatások legújabb irányait, témáit, megközelítéseit. A konferencia célja egyrészt a történeti ruszisztikai kutatások XXI. századi perspektíváinak felvázolása, másrészt a fiatal kutatógeneráció bevonása a nemzetközi szakmai diskurzusba. Ennek érdekében nemcsak felkért előadók fognak szerepelni – követve a korábbi gyakorlatot –, hanem nyilvános konferenciafelhívást is közzétettünk, s a beérkezett jelentkezések alapján már most látható: a konferencia méltó folytatása a megkezdett hagyománynak. Ez a nemzetközi konferencia ugyanis hatványozottan jubileumi esemény: az 1998 óta két évenként megrendezett ruszisztikai biennálék sorában immár a tizedik lesz! Nyelve – ugyancsak a hagyományokhoz híven – orosz és angol, és az előhangzott előadások kötetben is napvilágot fognak látni.

Előzetesként ezúttal a készülő „ifjúsági” kötetből közlünk egy részletet orosz nyelven egy jekatyerinburgi fiatal ruszista, Szergej Szokolov, a történettudományok kandidátusa, az Urali Föderális Egyetem Oroszország-történeti tanszékének docense tanulmányából (terjedelmi okokból a teljes jegyzetanyagot ugyancsak a kötetbeli publikáció fogja tartalmazni).

A mi Ruszisztikánk**Tanulmányok a Ruszisztikai Központ jubileumára**

„...egy negyedszázad nem kecsegtethet végleges eredményekkel. Létrehozza ugyan az alapokat, kijelöl irányokat és meghatározza a feladatokat, ahhoz azonban, hogy a nemzetközi tudományosság egy számon tartott és megbecsült iskolája létrejöjjön, nemzedékek egymásra épülő szorgos, kitartó és alázatos munkálkodására van szükség. Szerénytelenség lenne állítani, hogy e téren rosszak lennének pozícióink: nemzetközi beágyazottságunkra nem panaszkodhatunk, s az utánunk jövő kutatógárda is ott dörömböl, sőt már bebocsátást is nyert, a magyar ruszisztika kapuján. Bizonyos értelemben a mi tudományunknak nehezebb idehaza, mint külföldön kivívnia az elismertséget. Ennek megvannak a történelmi-politikai, de tudománytörténeti okai is. Az »orosz téma« sosem volt hazánkban különösképpen népszerű – se a közvélemény, se az akadémiai tudományosság számára. Az előítéletek legyűrése egyik szférában sem megy egyik napról a másikra, maradt teendőnk ez ügyben épp elég, de igazságtalan lennének, ha azt állítanám, hogy az elmúlt huszonöt évben nem történt e tekintetben is előrehaladás. Ruszisták vagyunk, ezért megelégedéssel nyugtázzuk, ha tevékenységünk a magyar–orosz tudományos-kulturális közeledést, de legalább egymás jobb megismerését is szolgálja. Hivatásunk lényege azonban a múlt »minden harag és részrehajlás«, minden megszépítés nélküli kendőzetlen feltárása, azzal a nem titkolt céllal, hogy a kollektív tudás gyarapításával hasznára legyünk az utánunk jövő és okulni hajlandó nemzedékeknek.” (Részlet Szvák Gyula bevezetőjéből)

A kötetben közölt tanulmányok**I. Historiográfiai tanulmányok**

SZVÁK GYULA

Az „országismeret” budapesti iskolája

MEDZIBRODSZKY ALEXANDRA

Az „árja” szlávok és a „turáni” muszkoviták: F. Duchiniński teóriája és kritikái visszhangja

SUHAJDA SZABOLCS

Tendenciák az orosz történetírásban az elmúlt évek tükrében (Andrej Medusevszkij főszerkesztői tevékenysége a Rossziszskaja Isztorija élen)

II. Közép- és koraujkortörténeti tanulmányok

SZILI SÁNDOR

A ruszok kagánja. A kagán szó előfordulásának kérdéséhez a XI. századi kijeji uralkodók címhasználatában

GYÓNI GÁBOR

Oleg Szvjatoszlavics: törésvonalak és értékválasztások
SZANISZLÓ ORSOLYA

A nők társadalmi integrációjának kezdete a péteri reformok nyomán

III. Újkortörténeti tanulmányok

SZ. BÍRÓ ZOLTÁN

Oroszország a XIX. század második felében: a politikai rendszer szerkezete és legfontosabb elemei

V. MOLNÁR LÁSZLÓ

Egy „hungarus” tudós két cár szolgálatában (Balugyánszky Mihály, 1769–1847)

BODNÁR ERZSÉBET

Francia–orosz tárgyalások az Oszmán Birodalom felosztásáról, 1807–1808

MÉSZÁROS ZSÓFIA

Dmitrij Piszarev, az orosz nihilizmus alternatív gondolkodója
FILIPPOV SZERGEJ„A lágyszívű gyilkosok”. A politikai terror igazolása Oroszországban a XIX. század utolsó harmadában
NAGY SZILVIA

Vera Ivanovna Zaszulics. A „terrorizmustól” a marxizmusig

IV. Szovjet történeti tanulmányok

SZILÁGYI ÁKOS

Állam és formalizmus

HAVAS FERENC

A „tudós” Sztálin: a marxizmus-vita

KRAUSZ TAMÁS – VARGA ÉVA MÁRIA

Az elhallgatott népiértés: magyar megszálló csapatok a Szovjetunióban

FÓRIS ÁKOS

Partizán- és zsidópolitika a keleti fronton

V. Orosz nyelvi és kultúrtörténeti tanulmányok

KISS ILONA

Egy Oroszország-kép születése és szertefoszlása.

Megjegyzések Pavel Florenszkij, a kultúraalapító portréjához
SCHILLER ERZSÉBET

„Tejjel-mézzel folyó Szibéria”. Orosz lélek és hadifogság

Markovits Rodion regényeiben

GYIMESI ZSUZSANNA

A holokauszt előérzete Andrej Platonov műveiben

PÁLOSI ILDIKÓ

A magyar *jön/megy* igék mentális jelentései erza-mordvin és orosz megfelelőik tükrében

Наилучшая форма правления для России

Из наблюдений над историографией XVIII в.¹

В XVIII в. российские интеллектуалы начали активно оперировать аристотелевскими категориями форм правления: *монархия, аристократия, демократия, полития*, причем эти категории стали применяться к историческому процессу в России, что во многом означало переосмысление российской политической истории. Если прежде, политические вопросы осмыслялись с религиозной точки зрения, то теперь интеллектуальной базой и образцом для российских историков служили сочинения античных авторов и работы европейских философов XVII–XVIII вв. Одним из аспектов новой интеллектуальной работы историков стали рассуждения относительно наилучшей формы правления для России. К началу XVIII в. российское историописание находилось в русле еще средневековой традиции, точнее в том ее варианте, который оформился во второй половине XV в., и по которому подчёркивался изначально самодержавный характер власти Рюриковичей. Наиболее последовательно эта схема проводилась в «Книге степенной царского родословия», довольно популярном произведении 60-х гг. XVI в., которым пользовались практически все писавшие по российской истории авторы XVIII в. В Степенной книге «самодержцами» названы все князья, которые являются предками царя Иоанна IV Грозного, начиная с Рюрика. Также и в «Новом летописце», сочинении первой трети XVII в. «самодержцами» именуется российские государи, начиная с первых Рюриковичей. В «Синописе» «самодержцами» названы князья, начиная с Ольги.

В XVIII в. концепция изначального самодержавства в значительной степени размывается: само понятие «самодержавство» заменяется понятием «монархия». Отличные от монархии формы правления – это, прежде всего, демократия и аристократия. В.Н. Татищев считал идеальной формой правления для России монархию (самодержавство). Философское обо-

снование этому он черпал из воззрений немецкого философа Х. Вольфа, согласно которому «образ правления» находится в тесной связи с географическими условиями: «демократия [подходит] более для городов или малых государств», а аристократия для «надежно защищенных горами или морями». Для обширных государств, каковым и является Россия, наилучшая форма правления – это монархия, которая, согласно Татищеву, обычно вела к процветанию России. Дополнительным аргументом в пользу монархии служила ее древность. «Рюрик, полагал Татищев, самовластие утвердил, которое до Мстислава ненарушимо содержалось», после же его смерти (1132 г.) «через междоусобие наследников разорилось», «и так учинилась аристократия, но беспорядочная». Чтобы показать губительность для России аристократического правления, он приводит в качестве примера ограничение власти царя Василия Шуйского в пользу бояр: «От сего безуспешного правительствования вскоре государство в такое крайнее разорение и упадок пришло, что едва на части не разделилось...». Показательно также, что именно с фактом ограничения власти Шуйского Татищев связывал последующие беды государства.

М.М. Щербатов также являлся сторонником монархического правления, но с важными оговорками. Его представления об идеальной форме правления выражены, например, в его «Разных рассуждениях о правлении» и в утопическом произведении «Путешествие в землю Офирскую». Идеалом для Щербатова была монархия, но такая, где монарх, уподобляемый отцу семейства, «спрашивает совета у старейших или мудрейших своих детей», то есть аристократов.² В качестве исторического примера он неожиданно приводит Новгород. Призвав Рюрика, Синеуса и Трувора, новгородцы «не дали им неограниченной власти, а единственно токмо препоручили им, дабы они границы от вражеских нападений защищали». Позднее, по мнению Щербатова, именно в Новгороде сложился, говоря современным языком, симбиоз аристократии и монарха: лучшие люди государства разумными советами представляли князю «то, что может служить к счастью» и отсоветовали «в вещах предосудительных государству и клонящихся к самовластии». Впрочем, князья нередко нарушали баланс. Уже Рюрик, подавив восстание Вадима Храброго, «приобрел» большую

¹ Статья подготовлена в рамках реализации гранта Правительства РФ по привлечению ведущих учёных в российские образовательные учреждения высшего профессионального образования и научные учреждения государственных академий наук и государственных научных центров Российской Федерации. (Лаборатория эдиционной археографии, Уральский федеральный университет). Договор № 14.A12.31.0004 от 26.06.2013 г.

² *Новый летописец, составленный в царствование Михаила Федоровича* (Москва, 1853), 11, 12; *Мечта о русском единстве: Киевский синопис (1674 г.)*. Москва, 2006, 76.

³ Татищев, *История российская*, 542

⁴ Д.В. Бугров «Надежда» в Антарктиде: загадки офирской утопии князя М. М. Щербатова, *Известия Уральского государственного университета*, 47, 2006, 275–291.

власть, чем вручили ему новгородцы (любопытно, что Щербатов называет правление Рюрика «царствованием»). Александр Невский, «одержав знатную победу, восхотел сим случаем воспользоваться, чтобы приучить новгородцов к самовластнейшему правлению...». В конце концов, старания князей в деле подведения Новгорода под самовластное правление подтолкнули жителей к решительному сопротивлению: в городе была создана подлинная республика, уже без князя.

Монархию, в которой правитель не советуется с аристократией, Щербатов считал близкой к тиранству. Негативный смысл этой формы правления подчеркивается у Щербатова и различием в понятиях: плохая монархия чаще всего именуется «самовластием». «На тиранстве и на самовластии основанная власть не может долго держаться», писал Щербатов. В соответствии с этим положением осмыслялся и исторический опыт. Великолепным примером, соответствовавшим взглядам Щербатова, был случай Ивана Грозного, монарха безусловно «гордого и пышного», но самовластного. «Самовластие, соединенное с робостью и низостью духа» (сочетание обычное для деспотов еще по мнению Монтескье) низвергли Грозного в ничтожество. Для контраста: у Н.М. Карамзина⁵ неудачи «позднего» Грозного объясняются исключительно психологическими причинами. Щербатов гораздо больше зависим от политической теории (хотя и не списывает со счетов особенность личности Грозного). Те неудачи, «бесславные периоды» в нашей истории или разорение отдельных княжеств, которые нельзя было объяснить господством аристократии, Щербатов относил на счет демократического правления.

Оппонент М.М. Щербатова И.Н. Болтин занимал другую позицию и по вопросу об идеальной форме правления. Из сделанных им замечаний можно понять, что для него идеальной формой правления виделось самодержавие, не ограниченное влиянием аристократии. Под эту мысль подведена была и теоретическая база, основанная на идеях Монтескье: «монархия в обширном государстве предпочтительнее аристократии», утверждал Болтин, поскольку последняя «обыкновенно теряет время на спорах и не может иметь видов смелых».⁶ Нетрудно заметить, что аргументация Болтина повторяет аргументы Татищева, почитателем которого Болтин и являлся. Более того, чтобы показать беды, происходившие в России от аристократического правления, Болтин ссылается на описанный Та-

тищевым казус царя Василия Шуйского. «Дворянство русское, заключает Болтин, не захотело управляемо быть несколькими членами совета, опытом познав, что власть единого несравненно есть лучшая, выгоднейшая и полезнейшая как для общества, так и для каждого особенно, нежели власть многих». Отсюда там, где Щербатов видит самовластие, Болтин превозносит единодержавие и порядок. В частности, он весьма сочувственно отзывался о времени Ивана Грозного, который уничтожил остатки аристократического правления, существовавшего в удельный период. Вообще, утверждение о том, что в период раздробленности Русь была аристократией, стало общим местом для тех мыслителей, которые видели в самодержавии свой идеал. Болтин под аристократией в удельный период понимал не раздробленность на княжества, а именно особую власть боярства, которую оно якобы тогда приобрело.

М.В. Ломоносов, проявивший себя в том числе как автор исторического сочинения – «Древней российской истории», как и В.Н. Татищев, придерживался взгляда, что наиболее подходящей формой правления для России является самодержавство. Любопытно, что в 1940–1950-е гг. Ломоносов рассматривался советской исторической наукой как предшественник демократической историографии, вследствие чего ему пытались приписать критику самодержавия. Ломоносов больше и яснее других авторов сопоставлял российскую и античную историю. Сам стиль его повествования отсылал к римским образцам. Он и видел свою задачу в том, чтобы написать для России такую историю, которая не уступит в искусстве «греческим и латинским писателям». Ломоносов примечал «некоторое общее подобие в порядке деяний российских с римскими», где находил «владение первых королей соответствующее числом лет и государей самодержавству первых самовластных великих князей российских». «Гражданское в Риме правление подобно разделению нашему на вольные города, продолжал Ломоносов, потом единоначальство кесарей представляю согласным самодержавству государей московских». Несходство заключается только в том, что Рим возвысился в республиканский период, в то время как Русское государство в период единодержавия.

Опираясь на это представление, Ломоносов предложил ряд любопытных интерпретаций. Предками русских, согласно ему, был античный народ роксоланы, который переселился из Северного Причерноморья на побережье Балтики, в будущую Пруссию. Оттуда роксоланские князья были призваны новгородцами. Накануне призвания, по мнению Ломоносова, сре-

⁵ Т.В. Артемьева *Михаил Щербатов*. Санкт-Петербург, издательство Санкт-Петербургского университета, 1994, 22.

⁶ М.М. Щербатов, *История Российская от древнейших времен*, Санкт-Петербург, 1770, Т.1, 192

Tóth Viktor: Tél északon. 1940. A „Memorial” Múzeumának gyűjteményéből
(cikkünk a festőről e számunk 37. oldalán olvasható)

ди роксолан (т.е. славян, носивших имя *русь*), переселившихся в Прибалтику, «произошли великие споры», от того, что их «народ... весьма размножился». Тогда, по объявлению Ломоносова, к согражданам обратился знатный муж Вейдевут, имя которого и слова речи Ломоносов позаимствовал из сочинения прусского историописателя XVII в. М. Претория. Вейдевут будто бы сказал, что в народе должен быть один владелец, «прочие внимают послушно». «Назначьте себе государя, пусть он судит наши распри, отвращает обиды и убийства, защищает правду и печется о всеобщей безопасности... дайте ему полную власть живота и смерти над всеми». После этих слов, народ выбрал Вейдевута королем «для знатности и разума его». Таким образом, варяго-россы отличались от прочих славян монархической формой правления. Им надлежало сыграть важную роль в славянской истории, поскольку для приведения прочих славян «под самодержавство необходимо нужен был герой с храбрым народом, приобихшим добровольно повиноваться, каков был Рурик с варягами россами».

Иначе М.В. Ломоносов описывал политические отношения других славянских племен. «Славяне жили обыкновенно семьями рассеяно, общих государей и города редко имели», даже Кий, Щек и Хорив, хоть и «были по случаю особенной знатности или храбрости над оными главные повелители», не оставили потомства. Следовательно, у других славян было общенародное или демократическое правление. В этом-то и заключается причина их подчинения варягам-россам, причина объединения славянских племен в Древнерусское государство, говоря современным языком. Другой стороной этой кон-

цепции было то, что форма правления в России рассматривалась как изначально самодержавная, происходившие политические изменения считались опасными девиациями, которые нужно пресекать. Так, в похвале князю Ярославу Мудрому Ломоносов оговаривает, что тот был бы еще более «велик», «когда б новгородцам не оставил необузданной вольности». Примечательно, что другие формы правления у Ломоносова практически не упоминаются применительно к России. Нет у него ни слова про аристократию и лишь однажды названа тирания, да и то в отношении к Святополку Окаянному, что можно расценивать лишь как продолжение летописной традиции в оценке деяний этого князя.

Таким образом, как Ломоносов, так и Татищев, Щербатов и другие видели связь между возвышением русского государства и укреплением самодержавной власти: успехи рубежа X–XI вв. были связаны с фигурой сильного князя Владимира Святославича, расцвет Руси в первой четверти XII в. с Владимиром Мономахом, освобождение от татарского ига было сопряжено с усилением власти московских князей. Периоды отсутствия единоначалия в России были периодами раздробленности и татарского ига, которые ассоциировались с упадком и ослаблением. Сложнее был вопрос с развитием Новгорода, который преуспевал и без самодержавия. Однако значение Новгородского опыта дезавуировалось, во-первых, его историческим поражением, во-вторых, теми неоднозначными альянсами, на которые новгородцы пошли в борьбе с Москвой.

Предпочтение в пользу монархии среди российских историков не может быть объяснено лишь с точки зрения конъюнктуры (иначе нельзя было писать в монархической стране). В историографии господствовал дискурс величия национальной истории. Историки XVIII в. находили примеры великих побед и свершений только под монархическим правлением, то есть теоретически постулируемое превосходство монархии совмещалась с реальным историческим опытом. Представления о формах правления, в свою очередь, оказывали влияние на интерпретацию фактов истории. Призвание варягов обосновывалось необходимостью установления единовластия. Поражение Новгорода объяснялось слабостью народного правления по сравнению с самодержавным. Иногда историки становились заложниками своих схем: период раздробленности рассматривался как период аристократического правления. Использование дискурса о формах правления модернизировало историописание, секуляризовало философию истории.

Соколов Сергей Васильевич

Út a holokauszthoz

Az antiszemitizmus kutatása nem előzmény nélküli a Magyar Ruszisztikai Intézet, illetve az ELTE Ruszisztikai Központja negyedszázados történetében, s a holokauszt sem az évforduló kapcsán kerül a tudományos kutatás napirendjére, amit kiadványaink, publikációink sora jelez (a legfontosabb munkák bibliográfiáját lásd a keretben). Az antiszemitizmus történelmi formái és a holokauszt Oroszország és a Szovjetunió területein címmel 2014. március 24–25-én a Kelet-Európa Története Tanszékkal együtt szervezett nemzetközi konferencia azt jelezte, hogy a rendszerváltás Kelet-Európában e témakört is jelentős mértékben „újrainterpretálta”, s a politikai kihívások elől a történészek sem térhettek ki. Az új korszak ugyanakkor megkövetelte a tárgy lehető legteljesebb depolitizálását, de megkövetelte azt is, hogy a történetírás, mint oknyomozó tudomány, az elhallgatás hagyománya helyett az őszinte történelmi feltárás pozícióit erősítse. A konferencia anyagából december elején megjelenő kötet szerzői ezt a közös célt

kövezték. Az Orosz Negyed ezúttal Krausz Tamás bevezető tanulmányának két részletét közli, rövidített formában.

A szovjet antiszemitizmus történelmi formái

A zsidók mint exterritoriális nép Oroszországban államilag kijelölt területen, az ún. letelepedési övezetben (cserta oszedlosztyi, pale of settlement) éltek a birodalom nyugati részén, ukránok, oroszok, lengyelek és baltiak között – e népekkel enklávészerűen keveredve, ugyanakkor tőlük elválasztva. Történészek körében közismert tény a cárizmus rendkívül kiterjedt antiszemita törvénykezése, amely a zsidók számára korlátozások száját foglalta magában, jelezvén egyúttal a jövő bizonyos perspektíváit. A háború előtt a cári katonai akadémián már tananyag volt az antiszemitizmus mint „nemzetmentő” ideológia. A zsidók mint diaszpóra nép különösen alkalmasak voltak arra, hogy megtestesítsék az „idegen ügynököt”, a „globális ellenséget”. A Habsburg Birodalom keleti peremén „orosz ügynökként”, az Orosz Birodalom nyugati peremén „osztrák ügynökként” azonosíthatták őket. Miközben a náci korszakot megelőző utolsó oroszországi vérvádper (1911)

Európában tanulság volt abban a tekintetben, hogy az antiszemitizmus hatékony és a társadalom egészét megcélzó ideológia és praxis lehetett, ugyanakkor ellentendenciaként, az orosz fejlődés fontos elemeként veendő figyelembe, hogy vérvádper vádlottját felmentették az orosz társadalom jelentős csoportjainak tiltakozására. Ám mihielyt a világháború kitört, és a régi államrend felbomlott, az antiszemitizmus ismét új, tömeges, „népi” arculatot öltött, közvetlen rokonságot mutatva az 1903-as kisinyovi és az 1905–7-es évek „feketeszázas” pogrom-antiszemitizmusával: az önkényuralom védelmével igazolta magát, s a cári hatalom gátlásán támogatta is.

A világháború és a nagy orosz forradalom tapasztalatai megmutatták, hogy a társadalmi-politikai kataklizmák, a birodalom nemzeti-állami és szociális szöveteinek felbomlása felerősíti az etnonacionista-rasszista tömegpszichológiát, és objektíve hozzájárul a birodalom összeomlásához, holott a „hivatalos” antiszemitizmus ennek megmentését kívánta szolgálni. Erre a tömeghangulatra támaszkodott Oroszországban a cári hatalom már 1905-ben is, ami a hatalomnak az akkortájt létrejövő feketeszázás prefasiszta tömegmozgalomhoz való viszonyában tükröződött a legtisztábban. 1917-től a katonatiszti ellenforradalom hivatalos fehérgárdista propagandájának centrumában már az antiszemitizmus állt, amely mind Gye nyikin tisztí különítményesei, az ún. Önkéntes Hadsereg, mind Ukrajnában Petljura osztagai számára alapvető ideológiai táplálékul, egyúttal az antiszemita tömeggyilkosságok indoklásául szolgált. Mindez az „*Üsd a zsidókat, mentsd meg Oroszországot!*” jelszóban igazán „találóan” tükröződött. A holokauszt előtt ez az ukrainai és fehérgárdista antiszemita mérszálás volt a legnagyobb méretű tömeggyilkosság az európai történelemben. Egyes adatok szerint a halottak és sebesültek száma elérte 200 ezret. Nem csoda, hogy a felemelkedő szovjethatalom a széles értelmiségi réteggel rendelkező üldözött zsidóság jelentős részét maga mellé tudta állítani a forradalom és a polgárháború időszakában. Igaz,

az oroszországi forradalmárok között már korábban is magas volt a zsidó nemzetiségűek aránya, ami részben azzal magyarázható, hogy az üldözötteknek nem maradt más esélyük, mint a forradalmi szervezetek keretei közötti harc.

A „népi” antiszemitizmus, a monarchista feketeszázás antiszemitizmus egyesült a modern fehérgárdista politikai-katonai antiszemitizmussal, de megjelent a Vörös Hadsereg soraiban is. A Vörös Hadseregben gyakran parancsnoki és irányító funkciókban harcoló zsidóknak, főleg kezdetben, antiszemita kilengésekkel, pogromokkal is szembesülniük kellett. A premodern vallási antiszemitizmus és a modern politikai antiszemitizmus mélyen áthatotta a paraszti és városi társadalmat, főleg a birodalom nyugati peremén. A hivatalos internacionalista propaganda ellenére az antiszemitizmus bizonyos elemei – a politikai ellenfél denunciálásának eszközeként – megjelentek a hatalmi harcokban is, sőt, 1922-ben épp Sztálin kezdeményezte, hogy az exterritoriális zsidó nép hazája a Krímben legyen. Más kérdés, hogy ez az ötlet nem találkozott a helyi népek érdekeivel, és a 20-as évek végén a távolkeleti Birobidzsánban találták meg a „zsidó hazát”.

Az 1920–30-as években úgy látszhatott, hogy az antiszemitizmus végérvényesen lekerült a szovjet történelem színpadáról. A zsidó vallás – más vallásokkal egyetemben történő – adminisztratív-hatalmi felszámolását a szovjet zsidóság szociális és kulturális felemelkedése, társadalmi integrációja „kompenzálta”: a zsidóság a „szovjet modernizáció” keretei között alapjában városi, értelmiségi-funkcionáriusi és szakmunkás-szakapparátusi társadalmi tömeggé vált. (Miután Szovjet-Oroszország elvesztette Nyugat-Ukrajnát, a Baltikumot és Besszarábiát, hozzávetőleg két és fél millió zsidó lakos került a határokon kívülre.) Nem véletlen, hogy a zsidó „nemzeti otthon”, Birobidzsán sohasem vált népszerűvé a szovjet zsidóság körében, néhány tízezer önkéntesen kívül soha nem vándorolt oda jelentősebb zsidó populáció. A sors kegyetlen fintora, hogy az odavándorló

Zsidók Oroszországban 1900–1929. Szerk. Krausz Tamás. Budapest, Magyar Ruszisztikai Intézet és MTA Judaisztikai Kutatócsoport, 1995.

Holokauszt: Történelem és emlékezet. Szerk. Krausz Tamás. Budapest, Magyar Ruszisztikai Intézet, 2006.

Krausz Tamás: Antiszemitizmus – Holokauszt – államszocializmus. Budapest, Tankönyvkiadó, 2004.

Magyar megszállás – vajúdo nemzeti önismeret. Szerk. Gémesi Ferenc. Poszt-Szovjet Füzetek XX. Budapest, Russica Pannonica, 2013.

A magyar megszálló csapatok a Szovjetunióban. Levéltári dokumentumok 1941–1947. Szerk. Krausz Tamás, Varga Éva Mária. Budapest, L'Harmattan Kiadó, 2013.

Krausz Tamás: Viták Magyarországon a német–szovjet megnemtámadási egyezmény értékeléséről. In: *Viták kérdések a Szovjetunió és Kelet-Európa XX. századi történetében. Előadások, esszék, tanulmányok.* Ruszisztikai Könyvek XXXIII. Budapest, Russica Pannonica, 2011, pp. 106–122.

zsidók túlélték a holokausztot azzal a kb. kétmillió szovjet zsidó nemzetiségű állampolgárral együtt, akik a náci által meg nem szállt területeken életben maradtak...

A holokauszt „egyetemessége”

A holokauszt története nem kutatható hitelesen és eredményesen mint egymás mellett lezajlott „nemzeti történetek” sorozata. A holokauszt története egyetemes történet, világtörténet. Maga a népirrás, benne a zsidó nép kiirtása, a holokauszt mint *gyakorlati probléma* a maga egészében a Szovjetunió elleni megsemmisítő rablőháború célja és megnyilvánulása. Sajnálatos módon a magyar történetírásban még nem tudatosult az a tény, hogy a holokauszt gyakorlati megkezdése és megvalósítása a Szovjetunió elleni háború immanens része, a náci népirrás kitüntetett, speciális területe volt. Ennek belátása nélkül azonban az egyes nemzeti aspektusokat feltáró holokausztkutatók sem boldogulhatnak. Orosz-szovjet, német és magyar levéltári források alapján ma már széles körben dokumentálható, hogy a magyar megszálló csapatok aktív részt vállaltak a németek oldalán (lett, litván, román, finn stb. „büntető osztagosok” mellett) a szovjet területen zajló holokausztban. Még a holokauszt agyonhallgatott magyarországi kezdete is szovjet területhez, Kamenyecz-Podolszkhhoz kötődik. A témakör újabban feltárt orosz dokumentumainak tükrében kirajzolódik ezen események „előtörténete”: már 1939 tavaszán, a magyar megszállást követően megkezdődött Kárpátalján a zsidók, a kommunisták, a más nemzetiségűek, a „magyargyűlölők” szisztematikusan elűzése, azaz politikai és faji kirekesztése, a táborkok felállításának. Mire a náci erők területeken megjelentek, már csaknem minden elő volt készítve a népirráshoz. Az 1939-es akcióorozat ekkor még nem integrálódott a holokauszt náci programjába, s majd az ún. idegen-

rendészeti akció (Szakály Sándor megbotránkozató leleménye) keretében éri el csúcspontját 1941 augusztusában a Dnyeszteren

túli kamenyecz-podolszki tömegmészárlással, amely 15-20 ezer magyarországi zsidó életét követelte. Eközben már folyt a szovjet zsidók kiirtása (számuk az 1939 augusztusát követő egy-másfél évben mintegy ötmillióra növekedett Nyugat-Ukrajna, a balti államok és Besszarábia Szovjetunióhoz való csatolásával). A holokauszt gyakorlati végrehajtása tehát a Szovjetunió náci Németország általi megtámadásával kezdődött, azaz a magyarországi holokauszt kezdete is ebbe, vagyis a szovjetellenes háború összefüggésébe illeszkedik.

A náci népirrásra, akárcsak a háborúra magára, a Szovjetunió sem volt felkészülve. Kevesen gondoltak arra, hogy ezeken a területeken, később Szlovákiában, Magyarországon és másutt a náci genocídium a helyi lakosság szélesebb csoportjaiban is visszhangra találhat. A német náci vezetők a helyi lakosság bizonyos csoportjainak támogatása nélkül sehol sem boldogulhattak volna a feladat egészével. A zsidók kiirtásának programja és praxisa pedig már benne foglaltattak azokban a parancsokban, útmutatásokban, amelyeket a Szovjetunió megtámadását megelőző hónapokban a hitlerista vezérkar megfogalmazott. Igaz, a „feladat nagyságára” nem egyszerre, csak fokozatosan ébredtek rá. Ezért van az, hogy egyes történészek a holokauszt kezdetét csak 1941 októberére teszik, elfelejtkezve a korábbi náci parancsok jellegéről és tartalmáról. Azaz, a kivégzendők listáján az összes kategóriát egyetlen csoport kötötte össze: a zsidók. Ők voltak a „kommunisták”, a „kommisszárok”, a „szovjet aktivisták”, a „partizánok”, a „partizángyanúsak”, a „felforgatók” stb. Ha valaki egy olyan hitleri parancs megtalálására vár, amely egyértelműen minden zsidó kiirtására ad parancsot, kvázi elrendeli a holokausztot, annak fogalma sincsen a náci állam és a náciizmus természetéről ál-

Genocídium – Holokauszt – Tolerancia

A moszkvai Holokauszt Tudományos és Ismeretterjesztő Központ egyik vezetője, Ilja Altman történész-levéltáros is részt vett és előadást tartott *Az antiszemitizmus történelmi formái és a holokauszt Oroszország és a Szovjetunió területein* címmel 2014. március 24–25-én tartott konferencián. Az 1992-ben létrehozott központ az első olyan szervezet volt a posztsovjeter térségben, amely a holokauszt kutatását és az áldozatokra való emlékeztetést tekinti missziójának. Alla Gerber író, újságíró, az Holokauszt Alapítvány elnöke, Lev Tyeruskin, az archívum vezetője és a központ kevés számú, elkötelezett munkatársa évek óta dolgozik azon, hogy megnyíljon Moszkvában a „Genocídium – Holokauszt – Tolerancia” múzeuma, s emlékkiállítások készüljenek más orosz városokban, hogy minél többen megismerhessék az áldozatok emlékét őrző dokumentumokat, a túlélők vallomásait: az Oroszország és számos más ország polgárainak adományából összegyűlt anyagok, köztük tíz magánarchívum, döbbenetes tanúságtétel. A Holokauszt Központ gondozásában 1994 óta jelennek meg kiadványok a vészkorszakról, a *Holokauszt Oroszországi Könyvtára* sorozatban eddig 38 kötet látott napvilágot, s önálló sorozat indult *Őrizd meg a leveleimet...* címmel. A moszkvai Holokauszt Központ rendezvényeiről, emlékestjeiről, pályázatairól az alapítvány honlapján lehet tájékozódni: <http://www.holocf.ru/>.

talában. A holokauszt konkrét és teljes megvalósítása nagymértékben a helyi feltételektől függött: a náciak a zsidó nép kiirtásának eszközrendszerét fokozatosan találták meg, a végrehajtásban sokféle spontán mozzanat és megoldás fedezhető fel.

A holokauszt tehát nem (kizárólag) német történelem. A helyi, mindenekeelőtt ukrán és balti fasiszta szabadcsapatok tömeges rablógyilkosságai Lvovban, Kaunasban és más városokban ugyancsak a náci támadást követő napokban kezdődtek: az ukrán policáj, a Bandera nacionalista szervezete, lett és litván egységek, a magyar és a román megszálló csapatok mind a náci népiirtás közvetlen és aktív segítői, végrehajtói voltak. Az Endlösung nyugat- és közép-kelet-európai végrehajtásától azonban számos eltérés figyelhető meg: a szovjet zsidóság alapvető tömegeit a helyszínen végezték ki; a náci kivégzőosztagok, az Einsatzgruppen, az SS, a Wehrmacht és a rendőrség a népiirtást kiterjesztette a szovjet civil lakosságra és a hadifoglyokra is (a politikai foglyokat, a partizánokat, a partizángyanúsakat mind a zsidókkal szinonim kategóriaként fogták fel). Ebben a háborúban a „civil” ellenállás lehetősége igen korlátozott volt, hiszen a megszálló csapatok szörnyű terrort vezettek be a megszállt területeken. Az összes szovjet állampolgárságú zsidó közül mintegy 2,7 millió embert semmisítettek meg (a holokauszt közel hatmillió áldozatának mintegy fele), akik az összes, mintegy 13,5 millió szovjet civil áldozat

hozóvetőleg 20%-át tették ki, miközben az összlakosságon belüli arányuk nem haladta meg 3%-ot. A megszállt szovjet területek zsidóságának több mint 95%-át kiirtották. A holokauszt tehát a Szovjetunió népei, főképpen szláv népei ellen irányuló általános népiirtás keretei közé illeszkedett, annak egy különleges, az addigi történelemben mind mennyiségi, mind „technikai” értelemben példátlan esete volt: egy nép teljes kiirtása az utolsó egyedig.

A szovjet vezetőség, amely kezdettől tudott a zsidók kiirtásáról, nem törekedett arra, hogy ezt a szovjet lakosságban tudatosítsa. Ennek alapvető oka abban rejlett, hogy a náci faj antiszemita politikájának a lakosságra gyakorolt erős hatásától tartva a népiirtás össz-szovjet jellegét domborították ki, nem pedig etnikai aspektusát, igyekeztek kerülni annak látszatát, hogy a Szovjetunió, a szovjethatalom harca a „zsidókért”, a „zsidó kommunistákért” folya. Nem akartak olajat önteni a náci propaganda antiszemita tűzére. Ám ez a beállítódás súlyos ellentmondásoktól volt terhes. Noha a szovjet vezetés nemegyszer tájékoztatta a világ közvéleményét a zsidók legyilkolásáról, létrehozták a Zsidó Antifasiszta Bizottságot, a belpolitika terén az egész kérdés szinte alig került elő. A Szovjetunióban a háború idején az antiszemitizmus új történelmi formája bukkant fel, amely a belső apparátusi-hatalmi harcokban történelmileg új arcát mutatta meg. Ezt a jelenséget *apparátus-antiszemitizmusnak* nevezem.

A fasiszmus, a náciizmus és az ún. kommunizmus azonosításának „elmélete”, a totalitarizmus, amely az 50-es évek hidegháborús időszakának lesz jellegzetes terméke, szívesen tesz egyenlőségjelet a náci antiszemitizmus és az államszocializmusban is fennmaradt és újjáformálódott „apparátus-antiszemitizmus” közé. Valójában itt mind funkciójában, mind társadalmi eredetében, mind ideológiájában, jogi és politikai megjelenésében eltérő természetű jelenségekről van szó. Az azonosítás politikai célja a szovjet antifasiszmus lejáratása: szimbolikusan fogalmazva egyenlőségjelet akarnak tenni Lenin, Sztálin és Gorbacsov közé. Az *apparátus-antiszemitizmus* a maga forrásait a régtől létező, ún. népi antiszemitizmus talaján találta meg, de valójában felülről szervezett jelenség, a bürokratikus hatalmi és státuszharci megjelenési formá-

ja: a nemzetiségi egyenlőség álarcába bújva a zsidókkal szembeni megkülönböztetést alkalmazta a vezető vagy értelmiségi pozíciókért való harcban.

A szovjet antifaszizmus és zsidó aspektusa valójában egymást erősítő folyamat volt, hiszen a zsidók mint a náci által igazán „motivált” harcosok mind a Vörös Hadseregben, mind a partizánmozgalomban nagy számban tüntették ki magukat a fegyveres harcban. De 1943-tól az apparátus-antiszemitizmus korábban említett

tendenciái érzékelhetően megjelentek a párt legfelső csúcsain is. Mégis a két tendencia mindig együtt haladt, hol az egyik, hol a másik bizonyult erősebbnek, ami tükröződött a holokauszt recepciójában is. E „recepció” legsajátabb vonása a háború után sokáig a teljes elhallgatás volt. Ennek következményeivel többé-kevésbé mindnyájan tisztában vagyunk.

Krausz Tamás

Czene Gábor

Vajúdó nemzeti önismeret

Lassan már azt is el kell magyarázni, hogy különbség van hódított és hódított, bűnös és áldozat között – mondta Szvák Gyula történész *A magyar megszállás – vajúdó nemzeti önismeret* című könyv bemutatóján. Tavaly tavasszal jelent meg Krausz Tamás történész és Varga Éva Mária levéltáros szerkesztésében az a kötet (*A magyar megszálló csapatok a Szovjetunióban*), amely orosz levéltárakból előkerült, eddig nem publikált dokumentumok alapján mutatta be, milyen szörnyűségeket követtek el a magyar „rendfenntartók” a második világháború idején a keleti front hátszögében. A magyarok esetenként a németek parancsára – vagy velük együttműködve –, máskor viszont „saját hatáskörben, közvetlen külső kényszer nélkül” öldököltek. Krausz szerint megközelítőlegesen pontos adatot nem lehet mondani, de a magyar hadsereg lelkén száradó áldozatok száma becsülhetően százezres nagyságrendben mérhető. A történész állította, hogy a megszállt szovjet területeken a magyar csapatok soha el nem évülő bünteteket, népiirtást követtek el.

A szocializmus évtizedeiben sem Magyarország, sem az immáron szövetséges Szovjetunió nem akarta bolygatni a múltat. A rendszerváltás után a hazai történészek körében az a szemlélet kezdett uralkodóvá

válni, hogy a németekkel ellentétben a magyarok nagy része sajnálatot, rokonszenvet érzett a „nincstelen ukrán és orosz parasztság iránt”. A válogatott borzalmakról beszámoló, korabeli fotókkal illusztrált kötet heves vitákat váltott ki. A mostani, a „vajúdó nemzeti önismeretről” szóló könyv egyfajta folytatása a vitának: a sajtóvisszhang ismertetésén túl csokorba gyűjti Krausz Tamás és Varga Éva Mária azon írásait is, amelyek a kritikákra válaszul jelentek meg (jellemzően kis példányszámú tudományos kiadványokban). A szerzőpáros tételesen cáfolni igyekszik a bírálatokban megfogalmazott állításokat, közben nem tartózkodik a vitriolos megjegyzésektől sem. Lásd például: Krausz és Varga szerint ritka az olyan recenzió, amely az elejétől végéig csúsztat

tásokra épül, de Szabó Péter hadtörténészé a Történelmi Szemlében közéjük tartozik. „A háborút a saját mindennapjaikban végigélő emberek vallomásai alapjaiban rombolják le a Horthy-korszakbeli magyar katona hősiességéről és emberségéről kialakított mítoszokat, és helyezik teljesen új megvilágításba a korabeli Magyarország világháborús szerepét” – hívta fel a figyelmet az előszóban Gémesi Ferenc, a könyv szerkesztője. A 2014. február 26-i bemutatón Drucker Tibor kiadó, holokauszt-túlélő kijelentette: „Nehogy azt higgyük, hogy a munka befejeződött. Igazából csak most kezdődik el.”

(A cikk teljes terjedelemben a *Népszabadság* 2014. február 27-i számában jelent meg.)

«Клио на распутье»

О новой книге Дюлы Свака

«История – взгляд на прошлое из будущего, взгляд на произошедшее с точки зрения какого-то представления о 'норме', 'закоде', 'коде' – о том, что возводит происшествие в ранг исторического факта, и заставляет воспринимать события как имеющие смысл». Эти слова написал в 1988 г. замечательный историк культуры Юрий Лотман, предпринявший попытку определить смысл только что закончившегося исторического периода, конца десятилетия, века и первого тысячелетия русской культуры («Наше наследие», 1988, 5, с. 1-4). Из его статьи заимствованы название, «Клио на распутье», и исходный пункт рецензии о новой книге на русском языке Дюлы Свака «На службе у Клио и у власть предержащих. Этюды по россиеведению», *Ruszisztikai Könyvek XXXVIII, Budapest, Russica Pannonicana, 2014, 199 с.*

В предисловии к новому сборнику автор как бы заранее отклоняет попытку приписать представленным текстам амбициозную цель подведения итогов или определения своеобразия того или другого исторического периода. В отличие от предыдущего сборника «Русская парадигма» (Санкт-Петербург, Алетейя, 2010), который был составлен с явной целью определить историографическими методами «коды» русской истории, последняя книга не стремится к решению таких задач, точнее сказать, автор не ставит перед собой такой цели. «На службе у Клио» органично продолжает исследовательскую линию сборника «Русская парадигма», но с иных точек зрения. Большинство материалов книги было написано в 2012-2013 годах, они разделены на три главы: в первую включены научные исследования по историографическим вопросам, во вторую – «статьи и доклады» прежде всего о современном отношении к феномену «образа России», а в третью главу – эссе под названием «Профессиональные портреты». Именно в этой главе яснее всего раскрывается исследовательская цель автора.

Казалось бы, подвести итоги эпохи «задним числом», ретроспективно, через 25 лет после ее окончания, намного лег-

че, чем выделить исторические тенденции и закономерности, находясь в самой гуще событий. Задача Клио «на распутье» представляется более лёгкой, чем в состоянии стагнации или медленного движения неизвестно куда: дойдя до «распутья», кажется, легче понять, откуда и куда мы идём, в чём состоит смысл «переходного периода». Но упомянутая глава сборника статей посвящена как раз тому, как можно найти интеллектуальные, научные и личные ориентиры в такой явно «без-переходный» период, когда не то «выхода», но и «перехода» не было и в помине. Для описания этого периода автор нашел весьма продуктивный двойной ракурс: ретроспективный нарратив «действующего лица» о «действующих лицах» изучаемого периода, с одной стороны, и реконструкция собственных взглядов, впечатлений и влияний, с другой. Иначе говоря, рассказывая о «былых временах» и «былых людях», молодой историк одновременно реконструирует свои попытки сориентироваться в в сложившейся обстановке, не имея никаких четких ориентиров. Он рассматривает творческий образ тех людей, которые так или иначе определили его собственный научный облик как историка и как интеллектуала. Все персонажи данной главы были «героями нашего времени», 1960-1980-х годов, оттепели Кадара, застоя Брежнева, тех режимов Центральной и Восточной Европы, которые никак не воспринимались в то время как «конечная фаза» данного исторического периода. Вообще трудно было истолковать их как «имеющие конец». Но главным героем является сам автор, выбравший своей профессией именно русистику (которая тогда ещё так не называлась).

Процесс становления русиста в «нормальных» условиях начинается с изучения русского языка. Но, как ни парадоксально, в Венгрии в 1960 годах труднее всего было выучить русский язык. Герой одного из портретов – некий Шпидис, первый учитель русского языка автора, у которого он так и не научился русскому языку, зато его загадочный облик и не менее загадочное прошлое раз и навсегда научили будущего молодого историка «читать» самые неразборчивые «почерки» характеров. И отпечаток этого навыка явно ощущается во всех последующих портретных статьях. Герой одной из них – профессор истории, кумир ряда поколений венгерских историков. Но одна из его книг была запрещена властями, после чего он принялся слу-

жить им с чрезвычайным рвением: у него автор так и не научился основным принципам исторических наук, зато научился тому, как можно выйти из любых «ловушек». Замечательные «зарисовки» следуют в книге одна за другой. Превосходный медиевист, от которого молодой историк усвоил прежде всего не закономерности централизации русских земель, а ту истину, что «война никогда не отпускает человека». Кубанский казак, в 1970-е годы, поставивший под сомнение господствующую советскую концепцию феодализма в Древней Руси, научил автора быть готовым к непредсказуемости истории: после смены режима он подарил автору свою брошюру о жидомасонском заговоре, который якобы привел к Октябрьской революции. В веренице лиц и личин выделяются два крупных фигуры: «русский европеец» Дмитрий Лихачёв и «тихий советский профессор», Руслан Скринников. Оба они, по описанию автора, сумели «остаться людьми даже при режиме, который во многих отношениях по праву, но часто всё же несправедливо называют бесчеловечным».

Эта характеристика проводит читателя к центральной проблематике книги. Было бы упрощением определить сквозную тему сборника как «человеческий фактор» в истории. Хотя на «сюжетном» уровне она проявляется почти во всех работах, и в научных исследованиях (см. статьи «Мошенничество и мошенники...»; «Европейский авантюрист»), и в статьях о современном отношении к историческим переломам. На самом деле сквозная проблема, которая разрабатывается в двойном ракурсе ретроспективной наррации и реконструкции, это – и

«человеческий фактор», и фактор – «бесчеловечности»: бесчеловечности как в буквальном, так и в переносном смысле слова, указывающем на процессы, которые проходят без сознательного участия человека. Имеется ввиду два рода исторических процессов: одни носят внеличностный характер, проходят «без человека», без его сознательного участия, другие как раз совершаются посредством сознательного выбора их участниками своего поведения. Соотношение этих двух родов определяет в том числе и внутреннюю оппозицию «человечности» и «бесчеловечности» (т.е. гуманности – безгуманности) исторических процессов. Как раз эта оппозиция возможности выбора поведения и отсутствия таких возможностей стала водоразделом и в изучаемый в книге период (прежде всего в 1960-1980-х годах), а соотношение («пропорция») наличия и отсутствия этих возможностей обусловило степень «человечности» данного периода.

Это сложное соотношение и динамика его изменений с большим трудом поддаются изучению историком без скрупулёзного анализа поведения участвующего в этих процессах человека. Автор книги понял и принял основной посыл Лотмана: «Клио предстаёт не пассажиром в вагоне, катящемся по рельсам от одного пункта к другому, а странницей, идущей от перекрёстка к перекрёстку и *выбирающей путь*». Клио в этой книге оказывается именно такой странницей, которая, двигаясь от перекрёстка к перекрёстку, даёт отчёт себе и будущим читателям, прежде всего студентам, о том, как историку приходится *выбирать свой путь*.

Dezső Tamás**Asszír lovasok, bölcsészkar csaták**

„Moszkva legjobb éttermének hírében állt ... boltozatos menynyezetén asszír sörényes lila lovak freskóival” – Bulgakov Gribojedov éttermének eme különös sorához kerestem adalékokat nemrég, s az internet keresője az „asszír lovak” tárgyszóra egy sor „Dezső Tamás” találatot adott ki. Azonnal „fellapoztam” az *Ókor* című folyóirat 2006-os évfolyamában *Az asszír lovasság története* c. cikket, mert bár emlékeztem, hogy Dezső Tamás kutatási területre az ókori keleti hadtörténet és az Asszír Birodalom története, jómagam mindeddig csak „dékáni minőségében” találkoztam vele. Azon belül is kizárólag csak „orosz” ügyekben: a Ruszisztikai Központ évzáró ünnepségén, amelyet hagyományosan ő nyit meg, a Ruszisztikai Kabinet avatásán, a kutatók „orosz éjszakáin”, a ruszisztikai biennálék és más nagy konferenciák plenáris ülésein, és még sorolhatnám.

Ezek persze csupán az ünnepélyes pillanatok, amikor Dezső Tamás, az ELTE BTK dékánja „hivatalból” jön a Ruszisztikai Központba. Beszédei, köszöntői azonban arra utalnak, hogy ezt nemcsak „protokolláris kötelezettségből” teszi, hanem személyes érdeklődésből és elvi elkötelezettségből: valóban fontosnak tartja a bölcsészkar ruszisztika fejlesztését – akár „széllal szemben”, akár „szélirányban”. Ez a nyilvános elkötelezettség még világosabban érzékelhető az oktatás- és kutatásszervezés mindennapjaiban. S az elmúlt 7-8 év ruszisztikai „boom”-ja bőségesen adott neki is feladatot: a mesterszak alapítása és akkreditálása, a doktoriskola gründolása, a külföldi egyetemekkel való kooperációs szerződések előkészítése, a hallgatói és oktatói cserék háttérének kidolgozása – hogy csak a legfontosabbakat említsük. A Ruszisztikai Központ vezetői eközben ugyanúgy „megvívták” vele csatáikat, mint a bölcsészkar többi intézetének és tanszékének munkatársai, hiszen erre az időszakra estek a legnehezebben kezelhető létszámleépítések, legdurvább for-

ráskivonások, legkeményebb változások a hallgatói létszámkeretekben.

Nem tudni, minek volt nagyobb szerepe abban, hogy mindezen viták szakmai mederben maradhattak, Dezső Tamás eredendően dialógusra nyitott személyiségének, vagy ókori forrásokon edzett „diplomáciai” készségének, mindenesetre 2006 óta tartó dékáni hivatali ciklusai alatt „robbanásveszélyes” helyzetek sokaságát sikerült elrendeznie. Szerepe lehet annak is, hogy 1982 óta ismeri a terepet: ekkor kezdte el tanulmányait az ELTE Bölcsészettudományi Karán, magyar–történelem szakon. 1997-ben szerzett PhD fokozatot történettudományból, 2001 óta habilitált docens az ELTE BTK Hebraisztika és Assziriológia Tanszékén. Közben Manherz Károly dékán kutatási dékánhelyetteseként bekapcsolódott a kar irányításába, majd amikor 2006 nyarán Manherz Károly felsőoktatási államtitkár lett, megbízott dékánként működött. Eredményességét jelzi, hogy 2007-ben az ELTE BTK Kari Tanácsa egyhangúlag választotta a kar dékánjának: ő volt akkor az ország legfiatalabb dékánja. A friss energia nagyon is kellett a megkezdett nagy átalakítási program véghezviteléhez: be kellett fejezni az Ajtósi Dürer sori lepusztult campus felszámolását, áttelepíteni a Tre-

fort-kertbe az anglisztikai és germanisztikai intézeteket, hogy végre megszűnjön a kar területi széttagoltsága. Az oktatás „területi centralizációja” mellett nagy hangsúlyt fektetett a kar bel- és külföldi oktatási és tudományos kapcsolatainak „decentralizálására”, kiterjesztésére – e stratégiába illeszkedik a ruszisztika támogatása is. Az oktatási és kutatási feltételek fejlesztési forrásainak előteremtéséhez a radikálisan megcsappant állami források mellett a nemzetközi pályázatokban való részvételt ösztönzi, nem kevés „frontot” nyitva ezzel a régi beidegződéssel működő egységekben.

Az ELTE bölcsészkarja a megszorítások dacára is talpon maradt, és megőrizte vezető helyét országos és nemzetközi viszonylatban is az egyre kiéleződő versenyben: Dezső Tamás dékáni stratégiája eredményhez vezetett. S mint publikációinak sora mutatja: közben az „asszír lovak és lovasok” is haladtak a maguk útján.

Natalja Dmitrijevna Kotovcsihina A szó, s ami mögötte van

Natalja Dmitrijevna elsárgult borítékot vett elő táskájából első moszkvai találkozásunkon, amelyben legféltettebb családi emléket őrizi: egy félbevágott esküvői fotó, gyönyörű női arc, finom déli vonásokkal – de mellőle hiányzik a társ. Az egykori katonatiszt, a Fehér Gárda visszavonulásakor menekülni kényszerülő férfi még a fényképével is veszélyt jelenthetett hátramaradó családjára az 1920-as évektől, különösen a Kaukázus vidékén, Vlagyikavkazban. Itt született Natalja Dmitrijevna Kotovcsihina is, a moszkvai Solohov Egyetem filológiai karának dékánja, az irodalomtudományok doktora, számos monográfia és tanulmány szerzője. Az anyai nagymama, aki annak idején még a Felsőfokú Női Kurzuson tanult, személyiségével, műveltségével, ízlésével igyekezett kompenzálni a hátrányt, amit a súlyos örökség jelentett. Olvasmányai, személyes emlékei egy életre meghatározták Natalja Dmitrijevna érdeklődésének irányát is: szinte sajátjaként éli át és adja tovább például a nagymama Bulgakovról őrzött emléket az 1919–20-as évek Vlagyikavkázáról, az író első irodalmi próbálkozásainak helyszínéről. Ezt az örökséget erősítették tovább szülei, akik egész életükben népművelőként dolgoztak.

Ez az indulás okozhatott volna egy életre szóló kettősséget is, de Kotovcsihina esetében szó sincs erről. Az orosz kultúra – szovjet történeti formájában is – olyan erős egységet képez gondolkodásában, hogy nincs szüksége kettős beszédre. Közel fél évszázados irodalomtörténeti és pedagógusi pályafutása során nem kényszerült arra, hogy értékítéletét megváltoztassa. 1988-ban védte meg kandidátusi disszertációját a Herzen Pedagógiai Főiskolán Leningrádban: témája a szovjet költők önéletrajzi prózája volt. Olga Bergholc, Tvardovszkij és kortársaik értelmezéséről szavai nyomán eltűnik minden ideologikus egyoldalúság, helyette a szükre szabott ösvényen vergődő alkotó kételeyi válnak láthatóvá, minden patetikus sti-

lizálás nélkül. Az önéletrajzi próza fogalmát a „lírai próza” kategóriájában fejleszti tovább, amely az „epikai próza” kategóriájával szembeállítva munkáiban a XX. századi szovjet irodalom történeti leírására szolgáló fogalompárrá válik. Nagydoktori fokozatot már a Solohov Egyetemen szerzett *Mihail Solohov epikai prózája a XX. század orosz irodalmi folyamatában* című munkájával, s erről a tárgyról írta – már professzorként – az azóta országszerre tankönyvként használt monográfiáját. Solohov fogadtatásának és utóéletének legtöbb vihart kiváltó kérdéseit sem kerüli meg: a solohovisták vs. antisolohovisták *politikai* vitájában könyvnyi terjedelmű *filológiai* érvel foglalkozást, a korai Solohov és a *Csendes Don* különböző szövegváltozatai közötti mély szemléletbeli koherenciára utalva.

Egyetemi óráin, a különböző moszkvai (vagy épp budapesti) tudományos közösségek előtt tartott előadásain – akár Anna Ahmatováról beszél, akár a szovjet nemzetiségi irodalmak elfeledett alkotóiról, amiről nála értőbb áttekintést még nem hallottam – sokkötetnyi költeményt és prózarészletet idéz: számára a költő és az író szava az az elsődleges anyag és végső instancia, csak erre

hivatkozva állítható bármi is az életművéről. Az orosz irodalom és az orosz nyelv ily módon abban az eredendő formájában jelenik meg a hallgatósága előtt, ahogyan az alkotó intenciói sugallják. S minden órán új színben, új árnyalatban. Ugyanilyen gond- dal kíséři figyelemmel szakdolgozói, aspiránsai, doktoranduszai munkáját, s szerkeszti a Solohov Egyetem tudományos kiadványait, konferenciaköteteit, a *Vesztnyik MGGU im. Solohova* folyóirat filológiai sorozatát.

Számos kitüntetés jelzi munkásságának elismerését, gyakran hívják tudományos tanácsokba, állandó szakértőként működik közre a Roszszotrudnyicsesztvo orosz mint idegen nyelv terjesztését szolgáló programjaiban. S mindenütt egy igazi érték áll előtte: az irodalmi szó. Kotovcsihina igazi filológus, a szó klasszikus értelmében.

Két Kreml között

Ifjúsági delegáció járt Oroszországban

A világhírű moszkvai Kreml mellett ugyan kevesebben ismerik a kazanyi Kreml épületegyüttesét, amely 2000 óta az UNESCO világörökség része, a magyarországi fiatalok tízfős küldöttségének (köztük a Magyar–Orosz Művelődési és Baráti Társaság két tagjának, Gyóni Gábornak és Kecskeméti Gábornak) azonban abban a kivételes szerencsében (is) volt része, hogy 2014. április 24-e és május 1-je közötti oroszországi tartózkodásuk során mindkettőben megfordulhattak. Az utazás, melyet a Roszszotrudnicsesztvo (a FÁK-államok és külföldön élő oroszok ügyeit, valamint

a nemzetközi humán együttműködést koordináló oroszországi főhatóság) szervezett, rendkívül sokrétű volt: az oroszországi állami és civil ifjúsági szervezetek, egyetemek és magyar intézmények együttműködése érdekében közvetlenül a leendő partnerekkel vehettük fel a kapcsolatot az „Új Generáció” nevű, már eddig is több mint ezer külföldi – amerikai bolgár, kínai, lengyel – fiatal fogadó program jegyében. A magyar delegáció útja a budapesti Orosz Kulturális Központ, mindenekelőtt Valerij Platonov igazgató közreműködésével jött létre. A küldöttséget Ágh Péter, a Fidesz országgyűlési képviselője vezette, tagjai közt voltak különböző egyetemek tanárai, újságírók, önkormányzati és országgyűlési munkatársak, valamint nagyvállalatok képviselői.

A 8 nap során 9 különböző hivatalos megbeszélésen és számos kulturális programban vehettünk részt Moszkvában és Kazanyban. Az orosz vendéglátók nagy örömmel konstatálták, hogy végre Magyarországról is érkeztek fiatalok: közvetlen tapasztalatokat szerezhetnek ahhoz, hogy túllépjenek egy sematikus, ráadásul előítéletektől sem mentes Oroszország-képen, s leszámoljanak az oroszokkal kapcsolatos beidegződéseken. Az Összoroszországi Ifjúsági Szövetség elnökhelyettese, Andrej Trojeckij rövid, ám lényegre törő definíciót adott szervezetükről: „van olajunk, van földgázunk, de a jövőt a fiatal generációk jelentik”, ezért is különösen nyitott a magyarországi Nemzeti Ifjúsági Tanáccsal való együttműködésre.

Az Ifjúságügyi Szövetségi Hivatal vezetői a magyar–orosz ifjúságpolitikai együttműködés magasabb szintre emelését szorgalmazták, s máris meghívták a magyar fiatalok képviselőit az „Inter Szeliger” nyári nemzetközi ifjúsági találkozóra és a Kírmben

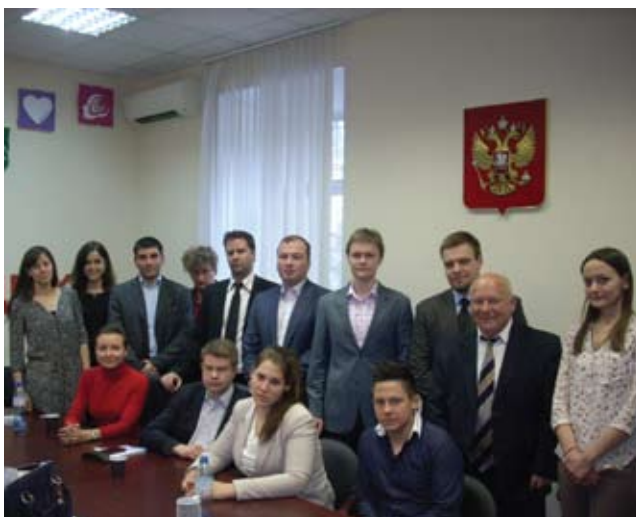
tartandó „Tavrida” ifjúsági fórumra. A Roszszotrudnyicsesztvo elnökhelyettese, Larisza Ivanovna Jefremova ugyancsak azt hangsúlyozta, hogy Oroszországot a kultúrája és sokszínűsége, a válások és nemzetiségek közötti összetartás teszi erőssé. Hozzátette: számon tartják, hogy a magyarok ősei a mai Oroszország területéről származnak, ráadásul Oroszország is része a finnugor világnak. A küldöttség a Lomonoszov Egyetemen épp a finnugrisztikai képzésben részt vevő, nem túl nagyszámú, ám annál lelkeesebb magyar szakos hallgatóval és doktorandusszal találkozott. A találkozón dr. Baranyi András, a moszkvai Magyar Kulturális Intézet igazgatója elmondta: Magyarország minden segítséget megad ahhoz, hogy az Oroszországban még meglévő magyar nyelvű képzések megmaradjanak, ráadásul egyre nagyobb a szükség magyarul jól beszélő orosz szakemberekre.

Kazanyban a tatársztáni parlament két képviselője, Iszajeva Anasztaszija Georgijeva és Hajrullin Marat Ilduszovics fogadta a delegációt. Tatárföld az Oroszországi Föderáció egyik legfejlettebb szubjektuma, ráadásul Kazany városa 2014-ben elnyerte „a török világ kulturális fővárosa” címet, így joggal tekinthető a Kelet és a Nyugat között hídnak – akár gazdasági téren is. Kazany vezetői nagy figyelmet fordítanak az oktatásfejlesztésre: itt található a Volga-menti Föderációs Egyetem, melynek hallgatói létszáma több, mint Debrecen teljes lakossága (itt rendezték tavaly az egyetemi világbajnokságot, az Universiadét). A köztársaság költségvetéséből támogatják a fiatalok lakásvásárlását, a falvak megtartó erejét, a nemzeti nyelv és kultúra kölcsönös megismerését, a Tatársztánon kívül élő tatárok nemzeti öntudatának formálását. A fiatal vállalkozók számára ösztöndíjat hirdettek, mentorprogram keretében tapasztalt üzletemberekől tanulhatnak – mondta Artur Nyikolajev,

a Tatársztáni Kereskedelmi és Iparkamara elnökhelyettese, aki különösen örült annak, hogy 14 év után ismét magyar delegációt köszönhet Kazanyban.

A kazanyi és moszkvai Kreml meglátogatása csak egy volt a gazdag kulturális programban, amellyel az orosz fél várt bennünket. Jelzésértékű az is, hogy egy ilyen fiatal delegációt ilyen magas szinten fogadtak és – elfogadtak. Oroszország valóban nyitott a párbeszédre és az együttműködésre, ami a magyarországi fiatalok számára valóban kézzelfogható előnyöket jelenthet.

Kecskeméti Gábor

Irbít gyémánt félkrajcárja

Irbít Jekatyerinburgtól 200 km-re keletre fekvő kisváros az Uralban. Korábban nem hallottam róla, pedig – azóta már tudom – jelentős gazdaságtörténeti múlttal rendelkezik: a XVII. század közepe óta itt volt az Uralon túlról Európa felé irányuló mindennemű kereskedelmi tevékenység legnagyobb gócpontja. Az irbiti vásár hetedhét országra szóló esemény volt. Az 1630-as évektől kezdve minden évben megrendezésre került, tél végén. Nagyjából egy hónapig tartott. Ez idő alatt Irbít lakossága olyan bevételre tett szert, amelyből egész évben megélt. Angol, német, francia, kínai, mongol és perzsa szó színesítette az orosz. Várostörténeti ismeretek szerint egy XIX. századi forrás rögzíti, hogy 60 millió rubel értékű áru cserélt gazdát egy-egy szezonban. Nem tudom, ezt mennyit érne mai árfolyamon, de csillagászati összegnek tűnik. A vásár idejére a lakosság száma megtízszereződött. A helyiek az év egyetlen hónapjára koncentrálták minden energiájukat. A vásároszók és állataik elszállásolása, ellátása, az árusítás és raktározás biztosítása volt a feladatuk. Amikor 1775-ben Nagy Katalin városi rangot adományozott Irbítnek, épületeinek nagy része már kőből volt építve, nem fából. A XIX. században jellegzetes építészeti arculat alakult ki: a kisméretű téglákból rakott, vakolatlan épületeken a téglák kijebb-beljebb, feljebb-lejjebb helyezéssel olyan díszes hatást értek el az építéskor, hogy csipkevárosnak is nevezték. Egyedülálló skanzenné válhatna a település, ha eltüntetnék az elmúlt száz év elhanyagoltságának nyomait. A transzszibériai vasútvonal megépítésével a város elvesztette kulcspozícióját a kereskedelmi útvonalak szempontjából. Az 1920-as évek végére elhalt a 300 éves múlttal büszkélkedő irbiti vásárok hagyománya. Odalett a kiskakas gyémánt félkrajcárja.

A XX. század az iparosodás irányába terelte a várost. A legkiemelkedőbb produktum az *Ural* motorkerékpár lett. Fél évszázad alatt több mint hárommillió példány került le a futószalagokról. A gyár ma is megvan, de mindössze 100-150 járművet gyártanak évente, jel-

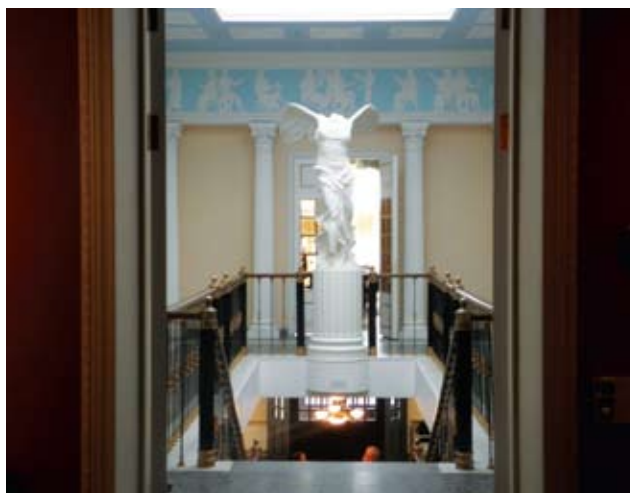
lemzően külföldi gyűjtők megrendelésére – és a márkanév már nem *Ural*, hanem *Harley Davidson*.

2014 júniusában megrendezésre került az európai orosz központok első találkozója a jekatyerinburgi Urali Föderatív Egyetem Történelem Karán. Ennek a programsorozatnak a keretében jutottam el Irbítbe. A kaland azzal kezdődött, hogy öt óra alatt tettük meg a 200 kilométeres utat. Ilyenek az útviszonyok. Amikor megérkeztünk, nagyot néztem: mintha egy romvárosba kerültünk volna. Bár a város szélén lévő szállodánk vadonatúj volt, talán mi voltunk az első vendégek az átadása óta. Amikor hozzászokott a szemem a viszonyokhoz, megláttam a romos házak egy-egy épen maradt részében a mindennapi élet jeleit. Járda sehol, ezért mindenki – már aki – az úttesten közlekedik. Néha az autók elől hirtelen felre kell ugrani a sárba, ezért a legtöbben gumicsizmában járnak. Nyáron is.

Látogatásunk fő célpontja a helyi képzőművészeti múzeum volt. Amikor beléptünk, megértettem, hogy az irbiti kiskakasnak megint van egy csodálatos gyémánt félkrajcárja.

Az Irbiti Állami Képzőművészeti Múzeum három épületben helyezkedik el, a város különböző pontjain, mégpedig azért, mert a múzeum igazgatója, Valerij Karpov egyszerre akart helyet teremteni a múzeum bővülő gyűjteményeinek, és megmenteni az enyészettől a város egy-egy értékes, de nagyon lepusztult épületét. Nagyjából ez a három, állami kézben lévő épület van felújítva a városban, ezek viszont csodálatosan. Dimtrij Karpov olyan, mint egy népmese hőse. Emberfeletti feladatok elé állítja magát, majd megy előre, szembenéz minden várható és váratlan akadállyal, megjár börtönt és palotát, nem adja fel és célba ér. 1971-

ben került Irbítbe a városi múzeumi kiállítóhely élére. Valószínűleg ez akkoriban inkább száműzetésnek számított, nem pedig az érdemek elismerésének. Az intézmény 1971-ben egyetlen műtárggyal sem rendelkezett, csak néhány kiállítóhelyiséggel. Karpov feladata az volt, hogy frissen végzett művészettörténészként, csináljon valami „kultúrát” az isten (vagy a szovjet) háta mögötti településen. Fél év alatt összeszedett egy állandó kiállítási műtárgymásolatot és -tanulmányt

az Ermitázs, a Tretyakov Galéria és más nagy múzeumok osztható raktárkészleteiből. Még két évig törte a fejét, mitől válhatna érdekessé az irbiti galéria. Végül az az ötlete támadt, hogy mivel a Szovjetunióban nincs grafikára és metszetre specializálódó múzeum, ráadásul grafikát gyűjteni nem olyan drága, legyen ez a cél. Olyan hévvel állt rá a gyűjtésre, mint a legelvakultabb magángyűjtők. Húsz évvel később az Orosz Föderáció Kulturális Minisztériuma a múzeum gyűjteményét nemzeti kincsnek nyilvánította. Hogy csak a legjelesebb mestereket említsem: Nyugat-Európából Dürer, Tiziano, Piranesi, Van Dyck, Tiepolo, Goya, Oroszországból Repin, Levitan, Szerov, Kusztogyijev. 2014-ben a gyűjtemény több mint 40 000 tételből áll. Ez, ha jól számolom, nagyjából napi három műtárgy beszerzését jelenti 40 éven át, a hétvégéket is beleszámítva.

Közben persze Karpov mással is foglalkozott. Felépíttette a Louvre kicsinyített mását, hogy méltó helyet biztosítson a 2014. szeptember 19-én megnyílt állandó grafikai kiállításnak. Színháztermét bármelyik budapesti kulturális intézmény megirigyelhetné: a helyi lakosok ide járnak filmklubba, művelődni, beszélgetni, operaközvetítéseket hallgatni a milánói Scalából, a párizsi Operából. A világ élvonalában érezhetik magukat. Az ember lélegeznie eláll, amikor végigjárja a 400 metszet- és grafikai sorozatot felsorakoztató kiállítást. Karpov évekig kereste a megfelelő technikai megoldást a megvilágításhoz, ami lehetővé teszi, hogy három hónapnál hosszabb ideig is ki lehessenek állítani a műalkotásokat, anélkül hogy rongálódni kezdenek. Egy jeles német cég szeretett a segítségére, egyedi megoldással. Közben művészettörténeti szakkönyvtárat hozott létre, hogy kinevelje a jövő helyi művészettörténészeit. A kisebb méretű, eredeti Rembrandtokat, Goyákat stb. olyan stabil, lefóliázott, de lapozható mappákban tárolja, amelyeket a város összes kiskiscolásának nyugodt lélekkel a kezébe lehet adni. Karpov azt vallja, hogy a gyerekek jobb felnőttekké válnak, ha ilyen minőségű eredeti műalkotásokkal találkoznak kiskorukban. S közben gyűjti a helyi kortárs képzőművészek alkotásait: ezeknek is állandó kiállítóhelyet alakított ki, szépen restaurált külön épületben. Megmenti az elhunyt művészek műhelyeit, munkaeszközeit. Ezeket is kiállítja. Mert nemcsak a nagyvilág elismert értékeire vevő, hanem fogékony a helyi közösségek ismeretlen, mégis világszínvonalú alkotásaira.

És most következik a legnagyobb szenzáció: az Irbiti Állami Képzőművészeti Múzeum gyűjteményében van két olyan remekmű, amelyek létezéséről a XX. század folyamán nem tudott a művészettörténész szakma. Eredetiségüket szkeptikusok és irigyek hada próbálja megcáfolni, mégis ideutazott a hírükre az Ermitázs és a Tretyakov Galéria mellett többek között a párizsi Louvre, a

bécsi Kunsthistorisches Museum, a müncheni Alte Pinakothek, a madridi Prado igazgatója. Karpov oroszországi és európai szakértők tucatjával ellenőriztette, évekig gyűjtötte a pecsétes szakvéleményeket, mielőtt magabiztosan a nagyvilág elé tárta: egy óriási, 180x152,5 cm-es, eredeti Peter Paul Rubens- és egy 131,5x103,5 cm-es eredeti Anthonis van Dyck olajfestményt. A Rubens-kép Bűnbánó Mária Magdalénát és Márta nővért ábrázolja, 1618–1620 között készült, a Van Dyck-portrén pedig Izabella Klára Eugénia spanyol infánsnő, Németalföld kormányzója látható 1628-ból.

Hogy került a két műkincs Irbitbe? 1976-ban az Ermitázs ezzel a két, másolatnak tartott, rossz állapotban lévő, szinte teljesen besötétedett képpel honorálta Karpov gyűjteményfejlesztő igyekezetét. Az első felújításra csak az 1990-es években adódott alkalom. Karpov már akkor megsejtette, hogy eredeti művekkel lehet dolga. De nem akart fejfel menni a falnak. 2012-ben újabb restaurálásra és komoly eredetiségvizsgálat-sorozatra kerített sort, majd 2014 szeptemberében tette közkinccsé a „leletet”.

Engem lenyűgöz Valerij Karpov személyisége, bár nem lehet könnyű mellette dolgozni. Irbit egész jelentősége az ő vállán nyugszik. A városban ma nincs semmi érdekes, csak a múzeumkomplexum. Az viszont párját ritkítja. Egyedül, egyetlen emberöltő alatt, szerény állami költségvetésből hozta létre, néhány fős kollektívával. Karpov börtönben is ült az 1980-as évek elején, mert túl nagy értékű műtárgyakat hozott haza külföldről. Igaz, hogy hivatalosan tette, hiszen útlevelet, vízumot, pénzt, kiküldetési határozatot kapott, mégis leültették valutával való üzérkedés vádjával. De neki megérte, mert az alkotások bekerültek a múzeumba, ő meg kiszabadult, és folytathatta a munkát. Láttam róla felvételeket az 1970-es évek végéről. Derékig érő haját copfban hordta. Az akkori Szovjetunióban ez nyílt provokációnak számított. Nyilván ezért landolt Karpov Irbitben. Az első grafikákat kevés pénzért vásárolta leningrádi idős nénikéktől, akik nyomorúságos nyugdíjukat azzal pótolták ki, hogy a megmentett családi ereklyéket felajánlottak az Ermitázsnak. Az Ermitázs nem vett meg mindent, viszont ha grafika bukkant fel, értesítették Karpovot. Karpov jött, megnézte, és néhány rubelért megvette a nagy értéket képviselő alkotásokat. Ma már az egész világról szólnak neki, ha az aukciókon felbukkan egy-egy grafikai különlegesség.

Az állandó kiállítás és a két XVII. századi remekmű olyan erejű, hogy a szemlélő láttukra elfelejtkezik a külvilágról, és minden nehézségről, ami az Irbitbe jutást kíséri. Remélem, zarándokhellyé válik, s a gyűjtemény megmarad Irbitben, nem veszik el újra a kiskakas gyémánt félkrajcárját.

Gyimesi Zsuzsanna

A világ legnagyobb fémikon-gyűjteménye

A világ legnagyobb fémikon-gyűjteménye elfér egy különleges barlangtemplom sziklafalba vájt kis kincstárában, Budapesten, a Gellért Szálló tőszomszédságában, a Pálosok Sziklakolostorában. A 370 darabos gyűjtemény tulajdonosa és az állandó kiállítás kurátora Ruzsa György művészettörténész, az ELTE BTK professzor emeritusza, a ruszisztika mesterszak ikonokról szóló kurzusának kiváló oktatója.

A pálos kolostor Ruzsa György Ikonmúzeuma 2014. április 24-én nyílt meg. A gyűjtemény öt nagy tárlóban, ikonográfiai szempontok szerinti csoportosításban látható: Istenszülő-, vagyis Szűz Mária-ikonok; Szentháromság- és Krisztus-ikonok és nagykeresztek; angyalok, próféták, szentek és ünnepek ikonjai; kis, kereszt alakú ikonok, amelyek többnyire nyakban hordhatók („tyelnyiki”); valamint jeles ötvösművészek által jegyzett különleges, nagyobb méretű ezüstkeresztek és liturgikus ezüstartágyak. Az anyag legnagyobb része a XVIII. és a XIX. századból származik, de a legrégebbi kiállítási tárgy, egy ereklyetartó mellkereszt hátlapja, több mint ezeréves, a X–XI. századból való, Zsitomirből.

A fémikonok bő ezeréves történelemmel rendelkező remekművek, amelyek már Bizáncban is ismertek voltak, de világuk az orosz kultúrtérben teljesedett ki igazán, különösen a XVII. század végén, az ortodox vallás ó- és újhítt követői között kialakuló heves viták idején. A legkorábbi darabok a tatárjárás miatti menekülések során kerülhettek Magyarországra, nagyobb mennyiségben

azonban a XIX. században jelentek meg, jellemzően az itt élő pravoszláv hitű nemzetiségek tagjai jóvoltából. A rézötvezetből öntött fémikonok csak az utóbbi három évtizedben kerültek a művészettörténeti kutatások fókuszába. A fára festett ikonokhoz képest jóval olcsóbbak, könnyen sokszorosíthatók, kevésbé sérülékenyek voltak, így sokkal nagyobb mennyiségben álltak rendelkezésre – mindaddig, amíg a XX. század világháborúi miatt égető szükség nem lett a fémre.

A fémikonok első számú magyarországi szakmai mentora minden kétséget kizáróan Ruzsa György professzor. Gyűjteményének első darabját – egy Szent György-ábrázolást – elsőéves egyetemistaként vásárolta egy pesti régiségkereskedőtől, jelentéktelen összegért. Közben tudományos munkásságában is jelentős helyet kapott a téma: már 1996-ban jelent meg publikációja róla. Méréföldkönek számított a 2005-ben általa rendezett nagyszabású kiállítás a budapesti Iparművészeti Múzeumban, *Bronzba zárt imák* címmel: a több mint 500 műtárgyat a moszkvai Rubljov Múzeumból, valamint hazai köz- és magángyűjteményekből válogatták. Az idén megnyílt állandó kiállítást igényes, német és magyar nyelvű katalógus kíséri, amely a 370 tétel pontos leírását, származási helyét, keletkezési idejét, méreteit és színes fotóját egyaránt tartalmazza, Ruzsa György bevezetőjével. A kiállításához kapcsolódóan alig egy hónapja megjelent Ruzsa György *Ikonragyogás. Fémikonok, teológia, esztétika* című írása (Gödöllő, 2014) magyar és német változatban, de már készül az angol és az orosz fordítás is.

A kiállítás hétfőtől szombatig látogatható, 10–19 óra között. Aki teheti, tekintse meg. Érdemes.

Gyimesi Zsuzsanna

Hagiográfia, nyírfakérgen

Különös projekten dolgozik Georgij Kizevalter, az 1970–80-as évek moszkvai underground művészetének meghatározó alakja, a „Kollektív Akciók” csoport alapítója, akinek nevéhez számos legendás lakástárlat, performansz, akció fűződik. Az *Új hagiográfia* című projekt „anyaga” a Kizevalter nagycsalád szétszóródása. Ebben a tragikusán tipikus XX. századi orosz-szovjet családtörténetben hirtelen két magyar szál is feltűnik; Georgij Kizevalter két apai nagynénjét két Szovjetunióba sodródott magyar veszi feleségül: Vera Kizevalter Tóth Viktor festőművész felesége lett, Nyina Kizevalter pedig az író Lengyel Józsefé. Lengyel József Magyarországon végleg az elfeledett, olvasatlan írók közé került, Tóth Viktor viszont voltaképpen be sem került a valaha ismert művészek közé. Magyarul még csak egy Wikipédia-szócikke sincs, az orosz Wikipédiába Georgij Kizevalter írt róla történeti esszével felérő cikket. Виктор Сигизмундович Тоот nemcsak lexikonadat, hanem része a művészeti életnek is: 2014 áprilisában a moszkvai Ковчег (‘Bárka’) galéria (<http://www.kovcheg-art.ru/>) rendezett páros életmű kiállítást Tóth Viktor (1893–1963) és Vera Kizevalter (1899–1982) munkáiból (*Альбом к выставке «Вера Кизевальтер (1899–1982), Виктор Тоот (1893–1963)»*). Цикл выставок «Незабытые имена». 2014, 60 с.). A magyar művészeti oldalak közül egyedül a Kieselbach Galéria enciklopédiája közöl róla minimális, de téves adatot: „Tóth Viktor (Budapest, 1893 – Moszkva, 1936 – *sic!*) híres magyar festő, grafikus”. Tóth Viktor története legalább annyira magyar, mint amennyire szovjet.

Tóth Viktor az I. világháború katonájaként Galíciában súlyosan megsérül, 1915-ben orosz fogságba kerül, végigjárja a szibériai hadifogolytáborokat. A polgárháború alatt beáll a Vörös Hadseregbe, Koltcsak ellen harcol. 1920-ban három magyar egyikeként (keressük a két másik magyar nevét) Moszkvába küldik a híres VHUTEMASZ-ba, a Felsőfokú Művészeti Műhelyekbe. A grafikai karon tanul Favorsz-kijnál, Udalcovánál, Falknál: az avantgárd legjobb iskoláját járhatja végig. Az évtized végére már rektorhelyettes a VHUTEIN-nél, az utódintézménynél, 1930-ban pedig kinevezik az ekkor talán legfontosabb művészeti intézmény, a Moszkvai Építészeti Intézet (MARhI) rektorává, s ezt a tiszteletet 1937-ig tölti be. Közben, ugyancsak 1930-tól a Moszkvai Városi Tanács Építészeti-Várostervezési Főigazgatóságánál художник-оформитель: ma ezt a feladatkört „arculattervező”-nek neveznénk, csak hogy a harmincas években ez nem elsősorban művészeti, hanem politikai-ideológiai arculatot jelentett. Tóth Viktor részt vett hatalmas ünnepi városképek tervezésében,

Tóth Viktor: *A Kreml-tornyok restaurálása*. 1937–38

Tóth Viktor: *Kilátás az ablakból*. Kalisztovo. 1961 körül

mint a Gorkij Park, a Vörös tér és más moszkvai közterek propagandaterré váló alakításában, 1937-ben már a főváros főépítészével egyenrangú „fő-arcuattervező”. 1937. augusztus 23-án egy feljelentés alapján leváltják posztjáról és kizárják a pártból, s bár 1938 elején ideiglenesen visszanyeri állását, 1938 március 23-án ellenforradalmi tevékenység vádjával letartóztatják, s még júniusban 8 év lágerbüntetésre ítélik. Az Arhangelszki terület és Udmurtia lágeriben tölti büntetését. 1946-ban, szabadulása után a hírhedt 101. kilométeres zónában, Alekszandrovban költözik (ennél közelebb a fővároshoz volt politikai elítélt nem telepedhetett le), de itt is állandó zaklatásnak van kitéve. A Novgorodi terület Proletarij telepére utazik, és a helyi porcelángyárban vállal munkát. Hamarosan porcelántervezővé „léptetik elő”, s itt dolgozik egészen 1956-ig. 1955-ben rehabilitálták. Magyarországon 1960-ban járt. 1963. július 28-án hunyt el Moszkvában.

Életművét, amelynek egyik legértékesebb részét a 20-as évek avantgárdjának légkörében hozta létre, ma részben a moszkvai „Memorial” Társaság őrzi, részben az alekszandrovi Cvetajeva Múzeum – Lev Kivovics Gotgelf, a múzeum igazgatója, a magyar kultúra és elsősorban Lengyel József életművének megszállott kutatója eltökéltségének köszönhetően. Az általa rendezett kiállításon láttam először, valamikor 2007-ben, Tóth Viktor képeit és döbbenetes légerrajzait. Gotgelf, valamint az MTA Könyvtárának Kéziratára (itt őrzik a Lengyel-hagyatékot, amelynek döbbenetes sorsáról gondozója, Babus Antal írt kiváló tanulmányt) közreműködésével 1999-ben és 2000-ben rendeztek kamarakiállítást Lengyel József és Tóth Viktor életéről és műveiből a moszkvai Magyar Kulturális Központban és a budapesti Orosz Kulturális Központban. Itt állították ki egyebek között azt a féltényrnyi nyírfaháncsra írott cirill betűs üzenetet, amelyet Lengyel József küldött feleségének.

Tóth Viktor feleségéhez és gyerekeihez írott lágerlevelei és feljegyzései a *Nase naszlegyjje* c. folyóirat 1988. 5. számában jelentek meg, köztük egy feljegyzés a letartóztatását kísérő házkutatásról: „Egy őrmester végezte a házkutatást, nem túl intelligens arcú, fogalma sem volt róla »szakmailag«, hol keresse az »ellenforradalmat«... És egyszer csak rátalált... diadalittasan, önelégülten csapott le az »összeesküvés« veszélyes dokumentumára. Az *Ádám és Éva* metsetre. Erkölcseleg megrendülten a két ruhátlan, mezítelen, szégyentelenül mezítelen alak láttán, akik méltán váltanak ki közfelháborodást (ez ült ki rögtön az arcára), azon nyomban elkobozta a szeméremsertő *Ádámot és Évát*... Igazából csak azt sajnálta, hogy nem tudja menten letartóztatni az elkövetőt is. Próbálta tudakolni, de momentán nem tudtam szolgálni Dürer pontos lakcímével. Így történt Ádám és Éva másodszeri bűnbeesése, Moszkvában, a XX. században. Letartóztatták, és a Lubjankára szállították őket.”

Vera Kizevalter: *Kilátás a műterem ablakából, Frunze rakpart.* Vázlat, 1964

Vera Kizevalter: *Éjszaka. Gurzuf.* 1969

(A képek a család tulajdonában vannak; a reprodukciókat a Kovcseg Galéria bocsátotta rendelkezésünkre.)

Moszkva tér

„Moszkva tér” című rovatunkat az Orosz Negyed egy korábbi számában azzal a céllal indítottuk, hogy az Oroszországba keveredő ruszista hallgatók itt oszthassák meg élményeiket az itthon maradókkal. A rovat most kibővült. 2014 szeptemberében ugyanis elindult a moszkvai Solohov Egyetem és az ELTE közötti hallgatói csereprogram, amelynek keretén belül elsőként Szoszín Rudolf (ELTE, Ruszisztikai Központ) és Jevgenyij Kopoty (MGGU, Politikatudományi Intézet) „cserélt helyet”.

Состоялся первый этап академического обмена между Шолоховским университетом (МГУ, Москва) и будапештским университетом им. Лоранда Этвеша в рамках совместного договора о сотрудничестве. В рубрике «Площадь Москвы» нашего журнала впечатления поделился участник программы со стороны МГУ им. Шолохова историк-политолог Е.Копоть, а с венгерской стороны русист Рудольф Сосин.

Евгений Копоть: **«подлинный университетский дух»**

В аэропорту имени Ференца Листа земля великого композитора ошеломила холодным проливным дождем. Однако, как выяснится впоследствии, это был лишь один из двух-трех ненастных дней за всю осень. Перефразируя классика, осенний Будапешт, «очей очарованье», щедро дарил свое тепло студентам, собравшимся со всей Европы в будапештском университете им. Лоранда Этвеша (ЭЛТЕ). Не менее радушным стал и прием в Центре русистики ЭЛТЕ, оказанный его руководителем, профессором Д.Сваком и преподавателем Ж.Димеши.

После неизбежной суеты первых дней учебный распорядок приобрел свои строгие очертания. Лекции по международным отношениям в Европе проф. И. Майороша, великолепные занятия д-ра Э. Сивош по истории городского развития, культуры и общества Праги, Вены и Будапешта, экскурсии д-ра М.Матай в историю евреев, проституции и прокаженных, семинары по интеллектуальной истории А. Ковача внесли неоценимый вклад в профессиональное развитие всех присутствовавших слушателей.

Другой, не менее важной стороной процесса обучения, был коллектив студентов программы Эразмус, собравший бакалавров и магистров со всего Старого Света. Совместная работа позволила почувствовать подлинный университетский дух классической Европы, получить неоценимый опыт общения с носителями ярких, самобытных национальных культур от христианской Польши до мусульманской Турции и, конечно, Венгрии, несущей на себе отпечаток длительной и богатой истории.

Но, конечно, наиболее полезными оказались самостоятельные занятия в библиотечных собраниях Будапешта, которые многократно расширили научный кругозор и, несомненно, библиографический список исследуемой темы. Остается лишь сожалеть, о неумолимо приближающемся времени, когда в этой истории научных поисков и открытий в скором времени предстоит поставить, хочется надеяться, не точку, но многообещающее многоточие.

Szoszin Rudolf:
„iránytű nélkül, csillagok alapján”

Moszkva nagy, irdatlanul nagy. Beláthatatlanul szélesek az utak, óriási tömeg vonul reggelente a föld alatt, a beszélgetések hosszúak, az órák elhúzódnak, az árak magasak, a sorok métereket kígyóznak.

Az elővárosból az emberek nagy része elektricskával (elővárosi vonattal, azaz „hévvel”) jut be a városba, s eközben ott helyben, a vonaton, ruhát, esernyőt, fohagyamát vagy épp könyvet vásárolhatnak a vagonokat járó árusoktól. Sűrűn feltűnnek köztük a zenészek is, szórakoztatják, jókedvre derítik az utazókat némi apróért. Csúcsidőben a metróba csak afféle „gésaléptekkel” lehet bejutni, azaz lépni szinte nem is lehet, csigalassúsággal nyom előre a tömeg, magával sodorva olykor egy-egy gyanútlant. Kárpótol ezért, tegyük hozzá, a moszkvai metró látványa, sajátos „szovjet” bája.

Az egyetemre beérve a helyzet még tovább fokozódik. A magyar egyetemisták többsége hajlamos elégedetlen lenni a „Nep-tun”-nal, a tanárok egy része sem kedveli. Bennem azonban itt, Moszkvában, mindjárt az első héten mély nosztalgia támadt az

„egységes tanulmányi rendszer” előnye iránt: kész áldás, ha csupán egykattintásnyi távolságra van az órák helye és ideje, változások és az egyetemi hírek sokasága. Egy ilyen rendszer híján az egyetemista élete olyan, mint a tengerészé, aki iránytű nélkül, csillagok alapján tájékozódik a nyílt tengeren. A kényelmetlen helyzetet itt persze ellensúlyozza a tanárok segítőkészsége és a hallgatók önszerveződése. Az órákon aztán, a szakoktatók közvetlen és közérthető előadásmódja révén minden a helyére kerül: végre otthon érezhetem magam. Annál is inkább, mivel az egyik szeminárium egy olyan teremben zajlik, ahol a vitrinben a Ruszisztikai Központ könyveit láttam viszont, az asztalon pedig az Orosz Nyegyed orosz nyelvű különszáma hevert. Az időm java részét a Történeti Könyvtárban töltöttem, a Kitaj-Gorod közepén. Az épp felújítás alatt álló épület ugyan pompájában elmarad a grandiózus Állami (Lenin) Könyvtártól, a raktári kérések gyors teljesítése viszont megkönnyíti a munkámat.

Örülök a lehetőségnek, hogy közelebbről megismerkedhetek Moszkvával és a Solohov Egyetemmel. Úgy érzem, hogy a hallgatói csereprogram nélkülözhetetlen az Oroszország-szakértői képzésben, hisz a magyar paprikáról sem lehet igazán úgy beszélni, ha sosem kóstoltuk meg Magyarországon.

Новояз

На этот раз гостем рубрики Ирины Осиповой «Новояз» стала участница состоявшейся 28 февраля –1 марта 2014 г. конференции молодых лингвистов *Русская лингвистика: синхронный и диахронный подходы* Катарина Грчкова (Братислава), которая изучает советизмы, встречающиеся в современной российской прессе, как своеобразную форму проявления нового языка СМИ. Мы публикуем сокращенный вариант ее статьи.

„Великий почин“: Советизмы в современных газетах

Крылатые выражения советской эпохи всё чаще появляются в современном русском медиа-дискурсе. Я рассмотрела, как используются выражения В. И. Ленина *великий почин* (определение «субботников») и *ум, честь и совесть нашей эпохи* (характеристика коммунистической партии) в статьях, опубликованных в 2010–2013 гг. в интернет-версиях популярных газет и журналов.

Когда уляжется пыль... или Прощай, курорт Сочи! В статье газеты *Советская Россия* говорится о строительстве санатория московских железнодорожников, которое посетил и сам Сталин: «Осмотрев здание, Иосиф Виссарионович довольно заметил: «Это хорошо, что московские железнодорожники заботятся о здоровье своих работников. Похвально, что и в этом важном деле они сделали *Великий почин*». В указанном предложении выражение использовано в первоначальном смысле – начало чего-нибудь большого и полезного. Но в следующем предложении автор опять упоминает слово почин, но совсем в другом значении: «Теперь глава РЖД Дмитрий Якунин отличился другим *почином*: он сумел добиться приватизации зданий вокзалов и привокзальных территорий, и на месте круглого павильона на знаменитой привокзальной площади Сочи его сын строит огромное здание-комод новой гостиницы, уродующей вид ворот курорта». (<http://www.sovross.ru/modules.php?name=News&file=article&sid=593035>) Здесь имеется в виду как раз противоположное значение по отношению с первым предложением, следовательно, автор статьи использовал и выражение в первоначальном значении, и его инверсию.

Великий коммерческий почин – так называется статья в газете *Известия* (<http://izvestia.ru/news/351843>), в которой говорится

о новых методах сокращения коррупции: «Вообще, конечно, прибегая к методам экстраполяции и легкой гиперболизации, сей *великий почин*, глядя на бестолковость, толчею, а порой и хамство в государственных присутственных местах, стоит распространить решительно и широко». В этой статье наша фраза звучит вполне положительно, даже в первоначальном смысле. Но принимая во внимание последующую часть текста, выражение получает ироническую окраску: улыбочивые чиновники в России – это утопия.

Железнодорожная фантазия – О применении опыта «эффективного сталинского менеджмента» в современной России – под таким заглавием вышла статья в *Новой газете* (<http://www.povayagazeta.ru/politics/55743.html>), где наше крылатое выражение использовано в явно ироническом смысле: «Последовательно истребляя квалифицированных железнодорожников из «Викжеля» – крупнейшего дореволюционного профсоюза, который по старой привычке пытался отстаивать интересы рабочих. Чудаковатый «Викжель» требовал для путейцев нормальной платы за нормальный труд вместо продвижения в их массы идей *«Великого почина»*.

Возьмём пример использования крылатой фразы *ум, честь и совесть*. В газете *Аргументы и факты* была опубликована статья под названием *Писатель Шишкин как «русская красавица»* (<http://www.aif.ru/society/article/60978/4>), поводом для которой послужил отказ писателя Шишкина выступить от имени России на книжной ярмарке в Нью-Йорке в знак протеста против политической обстановки в стране: «Россия тут же разделилась на два лагеря: для одних Шишкин – «отщепенец», «продажная шкура», «наймит», льющий воду на соответствующую мельницу; для других – светоч демократии, ум, честь и совесть России, бесстрашный борец с тоталитаризмом, не боящийся козней тайной путинской охраны.» Использование выражения не является ироническим, хотя можно наблюдать интересный процесс: слова, которые в прошлом обозначали партию, сегодня уже пользуются в качестве характеристики индивида. То, что это выражение было сказано сторонниками писателя, показывает, что оно до сих пор обществом не забыто и еще остается в словарном запасе во вполне положительном смысле. Этот пример частично опровергает гипотезу о том, что советизмы используются сегодня в качестве иронии: иронические и нейтральные коннотации были зафиксированы нами почти в одинаковой мере.

ГРЧКОВА Катарина (Братислава, Словакия)

PÁLYÁZATI FELHÍVÁS

A Magyar–Orosz Művelődési és Baráti Társaság pályázatot hirdet

Fejezetek a magyar–szovjet (magyar–orosz) kulturális és társadalmi kapcsolatok 1945 utáni történetéből

címmel

A pályázat feltételei:

1. A pályázaton magyar és külföldi személy egyaránt részt vehet. Társszerzős tanulmányok esetében társszerzői nyilatkozat csatolása is szükséges.
2. A pályázat minimum 20 000 (húszezer), maximum 200 000 (kettőszázezer) karakter terjedelmű, még nem publikált, tudományos igényű tanulmány.
3. A pályázatot magyar vagy orosz nyelven, nyomtatott formában, 1 példányban kell megküldeni a Magyar–Orosz Művelődési és Baráti Társaság címére (1062 Budapest, Bajza utca 54.). A pályázati anyagot kérjük a mombt.levelezes@gmail.com címre elektronikus formában is megküldeni.
4. A pályázathoz mellékelendő: a pályázó szakmai önéletrajza, valamint nyilatkozata arról, hogy ellenszolgáltatás nélkül hozzájárul ahhoz, hogy pályaműve a Magyar–Orosz Művelődési és Baráti Társaság honlapján megjelenjen.

A pályázat díja: A pályázat fődíja 50 000 forint pénzjutalom. A pályázat kiírója legfeljebb két további pályázatot is díjazhat 30 000, illetve 20 000 forint értékű könyvjutalommal.

Beadási határidő: 2015. március 31.

Bírálat és eredményhirdetés: A pályázatokat a Magyar–Orosz Művelődési és Baráti Társaság Elnöksége 2015. május 31-ig bírálja el. Az ünnepélyes eredményhirdetésre a Magyar–Orosz Művelődési és Baráti Társaság megalakulásának 70. évfordulója alkalmából tartandó ünnepségen, 2015. június 9-én kerül sor.

The CEU Summer University announces the course

**NATIONAL IDENTITY IN EUROPE AND IN RUSSIA AT THE CROSSROADS
JUNE 29 – JULY 10, 2015, BUDAPEST, HUNGARY**

In collaboration with the Faculty of Social Sciences, Eotvos Lorand University (ELTE), Budapest and the EUinDepth FP7 project.

COURSE DIRECTORS

Gyorgy Csepeli, Eotvos Lorand University (ELTE), Budapest, Hungary

Antal Orkeny, Eotvos Lorand University (ELTE), Budapest, Hungary

FACULTY

Liana Grancea, Center for European and Eurasian Studies, University of California, Los Angeles (UCLA), USA

Louk Hagendoorn, General Social Sciences, University of Utrecht, Netherlands

Andras Jakab, Max Planck Institute for Comparative Public Law and International Law, Heidelberg, Germany

Szabolcs Pogonyi, Nationalism Studies Program, Central European University, Budapest, Hungary

Irina Semenenko, Applied Socio-political Studies, Institute of World Economy and International Relations, Russian Academy of Sciences / Public Policy Department, Higher School of Economics, Moscow, Russian Federation

BRIEF COURSE DESCRIPTION

The course provides an opportunity to reflect on the recent political upheavals in Russia and in Ukraine. The aim of this course is, however, to explore national identity and nationalism in Europe and Russia disentangled from the news and to reveal hidden historically embedded patterns. The course will be built on texts and data of recent research materials with interdisciplinary, comparative and empirical approaches. Its overall objective is to raise participants' awareness of the synergy resulting from these various approaches. Course faculty will include well-known international experts and CEU faculty.

The target audience includes MA students interested in the interdisciplinary aspects of nationalism and national identity as well as PhD students working on problems of national identity in Central and Eastern Europe in the context of the transformation crisis. We also encourage applications from students of leading Russian universities willing to take part in the century-old dialogue between Russia and Europe on the nature of national identity.

Participants will be expected to arrive with a basic understanding of global and national framework conditions for the transformation crisis in the countries of Eastern and Central Europe. They will also be expected to be familiar with core concepts of theories of nationalism, historical conditions of the area and principles of research methods through advanced studies, reading, research and/or practice. High level of fluency in written and spoken English will be a requirement for participation.

Central European University's summer school (CEU SUN), established in 1996, is a program in English for graduate students, junior or post-doctoral researchers, teachers and professionals. It offers high-level, research-oriented, interdisciplinary academic courses as well as workshops on policy issues for professional development, taught by internationally renowned scholars and policy experts (including CEU faculty). Application from all over the world is encouraged. Financial aid is available.

APPLICATION DEADLINE: FEBRUARY 14, 2015

For further academic information on the course and on eligibility criteria and funding options

please visit the web site at

<http://summer.ceu.hu/nationalidentity-2015>

Non-discrimination policy statement

Central European University does not discriminate on the basis of – including, but not limited to – race, color, national and ethnic origin, religion, gender or sexual orientation in administering its educational policies, admissions policies, scholarship and loan programs, and athletic and other school-administered programs.

RUSZISZTIKAI PILLANATOK 2014

